

FÖRRÅANDE PORNOGRAFISKA FILMER

- en översyn av 4 § lagen (1990:886) om granskning och kontroll av filmer och videogram

PM av hovrättslagmannen Mats Melin

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Uppdraget och dess genomförande.....	11
1.1 Uppdraget.....	11
1.2 Uppdragets genomförande.....	11
2 Något om filmcensuren under tidigare år	13
3 Nuvarande lagreglering	17
3.1 Yttrandefrihetsgrundlagens allmänna principer	17
3.2 Europakonventionen och yttrandefriheten	21
3.3 Förhandsgranskning	22
3.4 TV-sändningar	24
3.5 Ingripanden i efterhand	25
3.6 Yttranden av biografbyrån i åtalsärenden	27
4 Vissa aspekter på behovet av en översyn	29
4.1 Några särskilt uppmärksammade slag av skildringar	30

4.2	Det kriminaliserade området - olaga våldsskildring.....	36
4.3	Utrymmet för censur i förhållande till det kriminaliserade området	41
4.4	Filmcensurens begränsade tillämpningsområde	46
5	Överväganden och förslag - granskningslagen.....	51
5.1	Några allmänna utgångspunkter	51
5.2	Bör censurgrunden "förråande" behållas?	57
5.3	Kan 4 § granskningslagen i övrigt ges ett annat innehåll?.....	62
6	Överväganden och förslag - biografbyråns yttranden i åtalsärenden	67

Sammanfattning

Mitt uppdrag har varit att dels göra en översyn av 4 § granskningslagen som reglerar grunderna för censur av filmer och videogram, dels utreda om en bestämmelse i brottsbalken bör ändras så att Statens biografbyrå skall yttra sig innan åtal väcks för olaga våldsskildring i andra tekniska upptagningar än filmer och videogram.

Censur kan, enligt nu gällande lagstiftning, tillgripas mot framställningar i filmer och videogram som anses vara "förråande". I lagtexten anges att när det skall bedömas om en framställning är förråande skall "särskilt beaktas" bl.a. om den "innehåller sexuellt våld eller tvång". Att sprida skildringar av sexuellt våld eller tvång utgör dessutom ett brott, olaga våldsskildring.

Mitt uppdrag har initierats bl.a. som en följd av den diskussion som uppstått kring visningen av filmer med titeln "Shocking truth". I en av dessa filmer finns bl.a. en sekvens i vilken en kvinna som förefaller vara drogpåverkad utnyttjas sexuellt av fem män. Man kan nog också säga att vad som skildras är hur hon, även om man bortser från hennes eventuella drogpåverkan, utnyttjas av männen på ett sätt som visar att de inte fäster det minsta avseende vid vad kvinnan känner och vill. Något tydligt våld eller tvång förekommer emellertid inte i filmen. - Vissa andra slag av pornografiska filmer har också diskuterats, främst sådana som visserligen innehåller visst våld och tvång - t.ex. i form av att en part är bunden eller får ta emot slag - men av vilka det framgår att det är fråga om vad som kan kallas frivilliga "lekar" eller "rollspel". - Eftersom de nu nämnda skildringarna inte blivit föremål för censur, har det ansetts att en översyn av granskningslagen bör ske.

Det har antagits att i vart fall ett möjligt skäl till att censurinsgripande mot de nämnda filmerna inte kommit att ske är att utrymmet för censur i praxis kommit att överensstämma med det kriminaliserade området, trots att en sådan överensstämmelse inte skulle ha varit avsedd vid granskningslagens tillkomst. Jag har funnit att granskningslagen och vad som uttalats i dess förarbeten måste förstås så, att lagstiftaren väl ansett att censur skulle kunna förekomma även av skildringar som inte klart passerat gränsen till det brottsliga. Det har emellertid knappast varit tänkt att censurklipp skulle kunna ske i skildringar av helt annat slag än sådana som innefattar sexuellt våld eller tvång i någon form.

Jag kommer därför till slutsatsen att om censur skall kunna ske av sådana skildringar som föranlett mitt uppdrag måste granskningslagen ändras så att utrymmet för censur utvidgas.

Frågan om en sådan utvidgning bör ske måste emellertid noga övervägas. Enligt yttrandefrihetsgrundlagen gäller ju nämligen ett grundläggande principiellt förbud mot censur. Från det förbudet har blott enda undantag gjorts, nämligen för filmcensuren. Det talar med styrka för att utrymmet för sådan censur bör hållas så snävt som möjligt.

Vidare är det så, att granskningslagens bestämmelser om obligatorisk förhandsgranskning gäller enbart biograffilmer. Det innebär att filmer och videogram som t.ex. hyrs ut, säljs - i butik eller på postorder - eller visas på kabel- eller satellit-TV inte behöver granskas och godkännas av biografbyrån. Sådana filmer och videogram kan emellertid ges in för s.k. frivillig granskning, vilket också sker i viss utsträckning. De granskas då efter samma normer som vid obligatorisk förhandsgranskning. Ett betydande problem är alltså att om en lagändring skall ske måste den göras i bestämmelser som reglerar censuren av biograffilmer - vilka så gott som aldrig innehåller förråande sexualskildringar - trots att vad man vill försöka "komma åt" är förråande pornografiska videofilmer som över huvud taget inte behöver ges in för granskning.

Den kan mot den bakgrunden - liksom med hänsyn till att pornografi av olika slag i ökad utsträckning förekommer i andra medier, t.ex. på Internet, som inte kan bli föremål för granskning - ifrågasättas om en lagändring skulle få någon effekt av betydelse på utbudet av förråande sexualskildringar.

Jag anser att det inte bör vara en uppgift för mig att i denna PM bedöma hur en avvägning bör utfalla mellan de invändningar av såväl principiell som praktisk natur som kan göras mot en utvidgning av censuren, å ena sidan, och behovet av att söka motverka att vissa slag av skildringar når en vuxen publik, å den andra. För det fall att en sådan avvägning leder fram till att en lagändring bör komma till stånd, diskuterar jag i PM:n hur den skulle kunna ske.

Det föreslås att rekvisitet "förråande" behålls, främst därför att det uttrycket ganska väl speglar den antagna skadliga effekt på åskådarna som filmcensuren har, och bör ha, till syfte att motverka. Det föreslås i stället att det i den exemplifiering som intagits i lagen anges att skildringar kan vara förråande om de innehåller, förutom sexuellt våld eller tvång, grova sexuella kränkningar.

Slutligen föreslår jag, beträffande den andra fråga som mitt uppdrag avsett, att det i 16 kap. 19 § brottsbalken skall föreskrivas att biografbyrån skall yttra sig innan allmänt åtal väcks såvitt avser tekniska upptagningar av rörliga bilder, dvs. inte som nu endast beträffande filmer och videogram.

1 Uppdraget och dess genomförande

1.1 Uppdraget

Chefen för Kulturdepartementet, statsrådet Ulvskog, har genom beslut den 8 juni 2000 uppdragit åt mig att göra en översyn av 4 § lagen (1990:886) om granskning och kontroll av filmer och videogram (granskningslagen) samt utreda om 16 kap. 19 § brottsbalken (BrB) bör ändras.

Såvitt gäller den del av uppdraget som avser 4 § granskningslagen framgår av den promemoria, i vilken uppdraget beskrivs närmare, att översynen främst skall avse bestämmelsens materiella innehåll men att även lagtekniska överväganden kan behöva göras. Översynen skall inriktas på frågan om censurgrunden för råde i bestämmelsens första stycke bör behållas samt om den exemplifiering som finns i dess andra stycke bör behållas eller modifieras såvitt avser sexualskildringar.

När det så gäller den del av uppdraget som avser 16 kap. 19 § BrB föreskrivs nu i den bestämmelsen att, såvitt gäller filmer och videogram, Statens biografbyrå skall yttra sig innan allmänt åtal väcks för brott som avses i 10 b §, d.v.s. olaga våldsskildring. Uppdraget avser att överväga om motsvarande ordning bör gälla även för "andra tekniska upptagningar".

1.2 Uppdragets genomförande

Jag har, beträffande den del av uppdraget som avser 4 § granskningslagen, tagit del av vad som finns i offentligt tryck rörande

filmcensuren med särskild tonvikt på förarbetena till nu gällande lagstiftning. Såvitt gäller bl.a. biografbyråns praxis har jag samtalat med byråns chef, Gunnel Arrbäck, samt därutöver försökt bilda mig en viss uppfattning genom att ta del av byråns yttranden till Justitiekanslern i några åtalsärenden. Jag har tagit del av handlingarna i de två ärenden i vilka biografbyråns beslut rörande sexualskildringar under 1990-talet överklagats till Kamrarrätten i Stockholm.

Därutöver har jag, med hjälp av Arkivet för ljud och bild, sett dels de två filmer som behandlades i de två nyss nämnda målen i kammarrätten, dels de filmer som synes ha varit upphovet till den senast förda diskussionen om filmcensuren, "Shocking truth 1-3". Dessutom har jag tagit del av ett antal domar från tingsrätt och hovrätt i mål angående olaga våldsskildring.

När det gäller den del av uppdraget som avser bestämmelsen i 16 kap. 19 § BrB har jag - förutom att ha tagit del av förarbeten - fört samtal med Justitiekanslern, Hans Regner, och med Gunnel Arrbäck.

2 Något om filmcensuren under tidigare år

Filmcensuren inrättades i vårt land genom antagandet av förordningen av den 22 juni 1911 (nr 71) angående biografföreställningar (biografförordningen) och samma år trädde det statliga organet för filmgranskningen, Statens biografbyrå, i verksamhet. Censuren tillkom efter en utredning som tillsatts på begäran av 1909 års riksdag som i sin skrivelse till Kungl. Maj:t anförde bl.a. följande:

"Det torde ej kunna förnekas, att biografföreställningar med goda och gedigna program kan i viss mån utgöra verksamma bildningsmedel och för allmänheten vara en både nyttig och nöjsam förströelse. Men å andra sidan har erfarenheten tyvärr redan visat, att de mången gång urartat till ett mer eller mindre osunt geschäft, som går ut på att, genom att ibland de goda och bildande numren i programmen insticka omoraliska, rafflande, skrämmande dylika, ockra på allmänhetens godtrogenhet. I stället för att verka bildande och förädlade, verkar de därför ofta skadligt och förråande. De har därigenom börjat bliva en verklig fara speciellt för det uppväxande släktet. Det förhållandet, att biografteatern framställer levande bilder, gör, att intrycken härav djupare inpräglas i de ungas sinne. Och särskilt torde det vara just de mest rafflande scenerna, som på barnasinnet utövar ett oemotståndligt inflytande. Det torde därför ej råda mer än en mening därom, att man bör göra allt vad göras kan för att söka råda bot på de allvarliga och svåra missförhållanden, som på jämförelsevis kort tid

börjat inrota sig i fråga biograf föreställningar" (cit. ur SOU 1969:14, s. 19).

Redan i 1909 års riksdagsskrivelse nämns således vad som alltjämt är filmcensurens karaktäristiska drag, nämligen att den syftar till att motverka vad som antas vara en skadlig påverkan på åskådarna. I skrivelsen återfinns också det främsta kriteriet för att beskriva denna påverkan, nämligen att de filmscener som inte bör tillåtas är de som kan verka förråande.

Grunderna för filmcensuren angavs i 6 § biograf förordningen med följande ord:

"Granskningsman må ej godkänna biografbilder, hvilkas förevisande skulle strida mot allmän lag eller goda seder eller eljest kunna verka förråande, upphetsande eller till förvillande av rättsbegreppen. Bilder, som framställa skräckscener, själfmord eller grofva förbrytelser på sådant sätt eller i sådant sammanhang, att dylik verkan kan åstadkommas, må sålunda icke godkännas.

....."

Ända sedan filmcensur för vuxna infördes har den mer eller mindre konstant varit föremål för debatt och från tid till annan har den också kommit att utredas och granskas av statliga kommittéer. Här kan nämnas 1949 års Filmkommitté, 1964 års Filmcensurutredning liksom Våldsskildringsutredningen som tillsattes 1985.

1911 års biograf förordning ersattes av förordningen den 5 juni 1959 (nr 348) med särskilda bestämmelser om biograf föreställningar m.m.

Enligt 3 § i 1959 års biograf förordning fick biografbyrån inte godkänna film eller del av film vars förevisande på grund av det sätt på vilket händelserna skildrades och det sammanhang vari de förekom kunde verka förråande eller skadligt upphetsande eller förleda till brott. Inte heller fick film eller del av film godkännas om dess förevisande kunde anses olämpligt med hänsyn till

rikets förhållande till främmande makt eller kunde ge upplysning om förhållanden vilkas uppenbarande kunde medföra men för försvaret eller för rikets säkerhet i övrigt. Biografbyrån fick också i annat fall vägra att godkänna film eller del av film om den fann att dess förevisande uppenbarligen skulle strida mot allmän lag.

Under den tid som 1959 års biografförordning gällde kom debatten om filmcensuren att intensifieras, bl.a. till följd av några omdiskuterade filmpremiärer under 1960-talet. Det gällde Ingemar Bergmans "Tystnaden", som år 1963 oklippt fick passera censuren, Vilgot Sjömans "491" som år 1964 totalförbjöds av biografbyrån men som, efter vissa klipp, av Kungl. Maj:t släpptes fri för visning för vuxna, Vilgot Sjömans "Jag är nyfiken - gul" (1967) och "Jag är nyfiken - blå" (1968) som båda, utan klipp, godkändes av biografbyrån samt filmen "Dom kallar oss mods" (1968) i vilken biografbyrån ville klippa bort en samlagsscen men som efter besvär godkändes av Kungl. Maj:t i obeskuret skick.

I yttrandefrihetsutredningens betänkande Värna yttrandefriheten (SOU 1983:70) med förslag till yttrandefrihetsgrundlag föreslogs, såvitt gäller filmcensuren, att förhandsgranskning skulle finnas kvar men att biografbyrån skulle sakna möjlighet att förbjuda visning, d.v.s. vuxencensuren i egentlig mening skulle avskaffas. Samtidigt föreslogs att den s.k. barncensuren skulle bibehållas och dessutom utsträckas till att gälla också uthyrning och försäljning av filmer och videogram för barn och ungdomar upp till 18 år. Remissutfallet (se Ds Ju 1985:4) var emellertid mycket splittrat i dessa frågor.

Ett betydelsefullt nytt skede inträdde under åren runt 1980 genom att videobandspelare för hemmabruk blev vanliga och butiker för uthyrning av videogram etablerades. Eftersom biografförordningens regler om förhandsgranskning endast gällde offentlig visning av film, kom våldsskildringar av ett slag som inte tidigare varit tillgängliga för en bredare allmänhet att börja spridas.

Genom en ändring i biografförordningen som trädde i kraft den 1 januari 1986 utvidgades förhandsgranskningen till att

omfatta även offentlig visning av videogram. Strax dessförinnan utsågs en särskild utredare, Våldsskildringsutredningen, som bl.a. hade till uppgift att se över biografförordningen. Utredarens förslag till ny lagstiftning för filmcensuren presenterades i betänkandet Censurlagen - en modernisering av biografförordningen (SOU 1989:22). I prop. 1989/90:70 föreslog regeringen att biografförordningen skulle ersättas med den nu gällande granskningslagen, i allt väsentligt i enlighet med utredningens förslag. Den viktigaste förändringen, såvitt nu är av intresse, var att rekvisiten för att förbjuda visning av film eller videogram inskränktes till ett enda, nämligen det att visning inte fick tillåtas om händelserna skildrades på sådant sätt och i sådant sammanhang att framställningen kunde verka förråande. Lagen trädde i kraft den 1 januari 1991.

Sedan även videogram för offentlig visning kommit att omfattas av granskningslagen har åtskilliga nya medier och databärare kommit att tas i bruk och bli allmänt tillgängliga. Någon ändring av granskningslagen till att avse även offentlig visning av upptagningar av annat än film och videogram har emellertid inte gjorts.

3 Nuvarande lagreglering

3.1 Yttrandefrihetsgrundlagens allmänna principer

Yttrandefriheten i radio, TV, film m.m. är reglerad i Yttrandefrihetsgrundlagen (YGL). I dess inledande bestämmelse föreskrivs:

"Varje svensk medborgare är gentemot det allmänna tillförsäkrad rätt enligt denna grundlag att i ljudradio, television och vissa liknande överföringar samt filmer, videogram, ljudupptagningar och andra tekniska upptagningar offentligen uttrycka tankar, åsikter och känslor och i övrigt lämna uppgifter i vilket ämne som helst.

Yttrandefriheten enligt denna grundlag har till ändamål att säkra ett fritt meningsutbyte, en fri och allsidig upplysning och ett fritt konstnärligt skapande. I den får inga andra begränsningar göras än de som följer av denna grundlag.

..."

På samma sätt som när det gäller regleringen på tryckfrihetens område är även i detta sammanhang förbudet mot förhandsgranskning, eller censur, av central betydelse. I 1 kap.

3 § första stycket YGL föreskrivs:

"Det får inte förekomma att något som är avsett att framföras i ett radioprogram eller en teknisk upptagning först måste granskas av en myndighet eller något annat allmänt organ. Inte heller är det tillåtet för myndigheter och andra allmänna organ att utan stöd i denna grundlag, på grund av det kända

eller väntade innehållet i ett radioprogram eller en teknisk upptagning, förbjuda eller hindra dess offentliggörande eller spridning bland allmänheten."

I det därpå följande andra stycket ges emellertid utrymme för lagstiftning som på ett område medför undantag från den nyss angivna huvudregeln:

"Trots första stycket får det genom lag meddelas föreskrifter om granskning och godkännande av rörliga bilder i filmer, videogram eller andra tekniska upptagningar som skall visas offentligt."

Det bör nämnas att i yttrandefrihetslagen, i den lydelse den fått genom lagändringar som trätt i kraft den 1 januari 1999, används i flertalet bestämmelser endast termerna "radioprogram" respektive "tekniska upptagningar". Med radioprogram förstås då även TV-sändningar och med tekniska upptagningar alla andra slag av informationsöverföringar, d.v.s. även film och videogram.

I 1 kap. 5 § YGL ges, på sätt som motsvarar vad som gäller på tryckfrihetens område, en betydelsefull handlingsregel för domstolar och förvaltningsmyndigheter:

"Den som skall döma över missbruk av yttrandefriheten eller på annat sätt vaka över att denna grundlag efterlevs bör betänka att yttrandefriheten är en grundval för ett fritt samhällsskick. Han bör alltid uppmärksamma syftet mera än framställningssättet. Om han är tveksam, bör han hellre fria än fälla."

Enligt 1 kap. 13 § YGL föreskrivs slutligen att grundlagen inte är tillämplig på skildring av barn i pornografisk bild.

I 3 kap. 1–7 §§ YGL föreskrivs om radioprogram att varje svensk medborgare och svensk juridisk person har rätt att sända radioprogram genom tråd (1 § första stycket) men att det i lag

får meddelas föreskrifter om bl.a. "ingripanden mot fortsatt sändning av ett utbud som inriktas på våldsframställningar, pornografiska bilder eller hets mot folkgrupp" (1 § andra stycket). - När det gäller trådlösa radiosändningar föreskrivs endast att rätten till sådana sändningar får regleras genom lag som innehåller föreskrifter om tillstånd och villkor för att sända (2 § första stycket).

Enligt 3 kap. 8 § YGL gäller beträffande tekniska upptagningar att

"Varje svensk medborgare och svensk juridisk person har rätt att framställa och sprida tekniska upptagningar. För rätt att offentligt förevisa film, ett videogram eller någon annan teknisk upptagning med rörliga bilder kan det dock krävas granskning och godkännande i enlighet med 1 kap. 3 § andra stycket."

Enligt 3 kap. 12 § första stycket YGL får det i lag meddelas föreskrifter om straff och särskild rättsverkan för den som

"1. förevisar pornografiska bilder på eller vid allmän plats genom skyltning eller något liknande förfarande som kan väcka allmän anstöt,

2. utan föregående beställning med post eller på annat sätt tillställer någon pornografiska bilder, eller

3. bland barn och ungdom sprider tekniska upptagningar som genom sitt innehåll kan verka förråande eller medföra annan allvarlig fara för de unga."

I samma bestämmelses andra stycke anges att

"Detsamma gäller i fråga om straff och särskild rättsverkan för den som bryter mot föreskrifter om granskning och godkännande av filmer, videogram eller andra tekniska upptagningar med rörliga bilder som skall visas offentligt."

5 kap. YGL behandlar yttrandefrihetsbrott. I dess 1 § första stycket föreskrivs att

"de gärningar som anges som tryckfrihetsbrott i 7 kap. 4 och 5 §§ tryckfrihetsförordningen skall anses som yttrandefrihetsbrott, om de begås i ett radioprogram eller en teknisk upptagning och är straffbara enligt lag."

Enligt 7 kap. 4 § 13 p TF skall som tryckfrihetsbrott anses

"olaga våldsskildring, varigenom någon i bild skildrar sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden sprids, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig."

Det framgår således att för att en gärning skall kunna anses utgöra yttrandefrihetsbrott måste den vara straffbar enligt lag, d.v.s. det ställs krav på s.k. dubbel kriminalisering.

Det följer av 5 kap. 6 § YGL att en teknisk upptagning som innefattar ett yttrandefrihetsbrott får konfiskeras.

I 7 kap. YGL regleras frågor om tillsyn, åtal och särskilda tvångsmedel. Enligt 7 kap. 1 § första stycket är det, genom en hänvisning till tryckfrihetsförordningens regler, Justitiekanslern som är åklagare i yttrandefrihetsmål. Han får emellertid överlämna åt allmän åklagare att vara åklagare i yttrandefrihetsmål om ansvar eller konfiskering på grund av bl.a. olaga våldsskildring. I samma bestämmelses andra stycke finns regler om preskription av yttrandefrihetsbrott.

Enligt 7 kap. 5 § YGL, slutligen, får genom lag

"föreskrivas om särskild tillsyn över att yttrandefriheten i filmer, videogram eller andra tekniska upptagningar med rörliga bilder inte missbrukas genom olaga våldsskildring och över att sådana upptagningar med våld eller hot om våld inte i förvärvssyfte sprids till dem som är under femton år. Därvid får föreskrivas om befogenhet för en tillsynsmyndighet att till-

fälligt ta hand om ett exemplar av en film, ett videogram eller en teknisk upptagning med rörliga bilder som kan antas innehålla en framställning som innefattar olaga våldsskildring."

Det kan nämnas att jag inhämtat att Mediegrundlagsutredningen överväger att föreslå att yttrandefrihetsgrundlagens reglering skall bli tillämplig även på det medium som Internet utgör.

3.2 Europakonventionen och yttrandefriheten

Enligt lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna gäller från den 1 januari 1995 konventionen som lag här i landet.

Konventionens reglering av yttrandefriheten återfinns i dess artikel 10 som har följande lydelse.

"1. Var och en har rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning och oberoende av territoriella gränser. Denna artikel hindrar inte en stat att kräva tillstånd för radio-, televisions- eller biografföretag.

2. Eftersom utövandet av de nämnda friheterna medför ansvar och skyldigheter, får det underkastas sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet, till den territoriella integriteten eller den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller för annans goda namn och rykte eller rättigheter, för att förhindra att förtroliga underrättelser sprids eller för att upprätthålla domstolarnas auktoritet och opartiskhet."

Även konventionen utgår således från huvudregeln att var och en har frihet att både ta emot och sprida uppgifter och tankar

utan offentlig myndighets inblandning. Såvitt gäller möjliga skäl för undantag från denna huvudregel återfinns i andra stycket hänsyn till moral. Det kan, beträffande den praxis som därvidlag utbildats av Europadomstolen för mänskliga rättigheter, helt kort sägas att domstolen lämnat ett betydande handlingsutrymme till konventionsstaterna. I avsaknad av en enhetlig europeisk moraluppfattning och med beaktande av de variationer i hållningen till moralens krav som staternas lagar uppvisar, har domstolen ansett att konventionsstaternas myndigheter bättre än Europadomstolen kan bedöma innehållet i dessa krav liksom frågan om nödvändigheten av eventuella inskränkningar för att motsvara de kraven.

En motsvarande reglering av yttrandefriheten har tagits upp i den stadga för grundläggande rättigheter inom Europeiska unionen som antogs vid Europeiska rådets möte i Nice i december 2000. Det framgår emellertid klart av stadgan, med den lydelse den slutligen erhöll, att den inte avses bli rättsligt bindande.

3.3 Förhandsgranskning

Det är således den uttryckliga möjligheten i 1 kap. 3 §, andra stycket, YGL till undantag från det annars gällande grundlagsfästa förbudet mot censur som medför att föreskrifter om filmcensur kan meddelas. Sådana föreskrifter återfinns numera i granskningslagen.

I lagens 1 §, under rubriken granskningsplikt, föreskrivs:

"Framställningen i en film eller ett videogram skall vara granskad och godkänd av statens biografbyrå, innan den får visas vid allmän sammankomst eller offentlig tillställning."

Enligt 2 § undantas från granskningsplikten filmer och videogram som bl.a. "sänds i ett TV-program som omfattas av yttrandefrihetsgrundlagen".

Regleringen innebär således att granskningsplikten endast omfattar sådana filmer och videogram som skall visas offentligt.

Filmer och videogram som t.ex. skall hyras ut eller försäljas behöver alltså inte granskas. Inte heller behöver alla filmer och videogram som skall visas offentligt granskas eftersom undantag gjorts för det fall att de sänds i TV. Detta innebär således att det väsentliga föremålet för obligatorisk förhandsgranskning endast är sådana filmer och videogram som skall visas på biograf eller på liknande sätt.

Det kan emellertid redan här nämnas att det förekommer att filmer och videogram, för vilka granskningsplikt inte föreligger, ges in till biografbyrån för s.k. frivillig förhandsgranskning. Det sker således uteslutande på grund av att t.ex. en distributör själv önskar erhålla byråns bedömning.

När det så gäller de grunder på vilka biografbyrån kan vägra godkänna en framställning eller, om man så vill, utöva censur, föreskrivs i 4 § granskningslagen:

"Framställningen i en film eller ett videogram eller en del därav får inte godkännas för visning, om händelserna skildras på sådant sätt och i sådant sammanhang att framställningen kan verka förråande.

Vid bedömningen skall särskilt beaktas om framställningen innehåller närgångna eller utdragna skildringar av grovt våld mot människor eller djur, skildrar sexuellt våld eller tvång eller skildrar barn i pornografiska sammanhang."

Det bör nämnas att biografbyrån därutöver har till uppgift att utöva tillsyn över efterlevnaden av granskningslagen samt av 16 kap. 10 b och 10 c §§ brottsbalken. Byrån skall därvid verka för att överträdelser av bestämmelserna beivras (10 § granskningslagen). Byrån har för det ändamålet rätt att bl.a. få tillträde till lokaler och andra utrymmen där filmer och videogram hyrs ut, visas, lagras eller förvaras (11 § samma lag) samt att få hjälp av polismyndigheten vid tillsynen (14 § samma lag).

3.4 TV-sändningar

I radio- och TV-lagen (1996:844) finns inte något generellt förbud mot att sända pornografi, vare sig i allmänhet eller av visst slag. Inte heller ges någon möjlighet till sådant förbud i lagens föreskrifter om de villkor som får ställs upp för sändningstillstånd (se 3 kap. 2 §). Av någon betydelse kan möjligen vara att den som sänder är skyldig att

"ta hänsyn till ... televisionens särskilda genomslagskraft när det gäller programmens ämnen och utformning samt tiden för sändning av programmen" (anför lagrum p 9).

Radio- och TV-lagen innehåller däremot en generell regel som anger hur utsändning av bl.a. pornografiska bilder får ske. I 6 kap. 2 § föreskrivs att

"Program med ingående våldsskildringar av verklighetstrogen karaktär eller med pornografiska bilder som sänds i televisionen skall antingen föregås av en varning i ljud eller innehålla en varning som anges löpande i bild under hela sändningstiden. Sådana program får inte sändas under sådan tid och på sådant sätt att det finns en betydande risk för att barn kan se programmen, om det inte av särskilda skäl ändå är försvarligt."

Enligt 9 kap. 1 § samma lag övervakar Justitiekanslern genom granskning i efterhand om sända program innehåller våldsskildringar eller pornografiska bilder i strid med den nyss redovisade bestämmelsen. Om sändning i strid med reglerna sker vid upprepade tillfällen får Justitiekanslern vid vite förelägga programföretaget att upphöra med sådana sändningar (10 kap. 11 § samma lag).

3.5 Ingripanden i efterhand

Förhandsgranskning enligt granskningslagen utgör som redan nämnts ett undantag från det principiella censurförbudet. Huvudregeln enligt såväl yttrandefrihetsgrundlagen som tryckfrihetsförordningen är annars att ingripande i efterhand kan ske mot sådana framställningar som innefattar i grundlagen särskilt angivna brottsliga gärningar (jfr redovisningen av 5 kap. 1 § första stycket YGL och 7 kap. 4 § 13 p TF ovan). Som anmärkts i redovisningen av yttrandefrihetsgrundlagens regler fordras att gärningarna dessutom är straffbara enligt lag.

I 16 kap. 10 a, 10 b, 10 c, 11 och 12 §§ BrB straffbeläggs främst spridning av vissa våldsskildringar och skildringar av pornografisk natur.

I 16 kap. 10 b § BrB föreskrivs:

"Den som i bild skildrar sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden eller bilderna sprids eller som sprider en sådan skildring, döms, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig, för olaga våldsskildring till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som i rörliga bilder närgånget eller utdraget skildrar grovt våld mot människor eller djur med uppsåt att bilderna sprids eller som sprider en sådan skildring.

Sprider någon av oaktsamhet en skildring som avses i första stycket och sker spridningen i yrkesmässig verksamhet eller eljest i förvärvssyfte, döms såsom i första stycket sägs.

Första och andra styckena gäller inte filmer eller videogram som statens biografbyrå har godkänt för visning. De gäller inte heller en upptagning av rörliga bilder med samma innehåll som en film eller ett videogram som har godkänts av biografbyrån. Vidare gäller första och andra styckena inte offentliga förevisningar av filmer eller videogram.

Har en upptagning av rörliga bilder försetts med ett intyg om att en film eller ett videogram med samma innehåll har godkänts av statens biografbyrå, skall inte dömas till ansvar

enligt första eller andra stycket för spridning av upptagningen. Detta gäller dock inte om intyget var oriktigt och den som har spritt upptagningen har insett eller bort inse detta."

I 16 kap. 10 c § BrB straffbeläggs att lämna ut vissa filmer med våldsinslag till ungdomar under 15 år.

"Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte till den som är under femton år lämnar ut en film, ett videogram eller en annan upptagning av rörliga bilder med ingående skildringar av verklighetstrogen karaktär som återger våld eller hot om våld mot människor eller djur döms för otillåten utlämning av film eller videogram till böter eller fängelse i högst sex månader.

...."

I bestämmelsen görs, på motsvarande sätt som i 16 kap. 10 b §, undantag för filmer eller videogram som biografbyrån godkänt för visning för barn under 15 år.

Att på allmän plats genom skyltning eller annat liknande förfarande förevisa pornografiska bilder på ett sätt som är ägnat att väcka allmän anstöt är straffbart som otillåtet förfarande med pornografisk bild (16 kap. 11 § BrB). Detsamma gäller att med post eller på annat sätt sända pornografisk bild till någon som inte beställt den.

I 16 kap. 12 § BrB stadgas att

"den som bland barn eller ungdom sprider skrift eller bild, som genom sitt innehåll kan verka förråande eller eljest medföra allvarlig fara för de ungas sedliga fostran, döms för förledande av ungdom till böter eller fängelse i högst sex månader."

3.6 Yttranden av biografbyrån i åtalsärenden

I 16 kap. 19 § BrB ges vissa föreskrifter för att åtal enligt de nu nämnda bestämmelserna skall få väckas.

"Allmänt åtal för brott som avses i 10 c § får väckas endast efter medgivande av statens biografbyrå. I fråga om brott som avses i 10 b § skall statens biografbyrå yttra sig innan allmänt åtal väcks såvitt avser filmer eller videogram."

Yttrande av biografbyrån erfordras således inte enligt nu gällande lagstiftning för att åtal enligt 16 kap. 10 b § BrB skall kunna väckas beträffande innehållet i stillbilder, TV-program eller andra rörliga bilder än filmer och videogram.

4 Vissa aspekter på behovet av en översyn

Mitt uppdrag är, som redan nämnts, att undersöka om ändringar i censurbestämmelsen bör ske för att göra tydligt att det finns ett visst utrymme för censur även av sådana sexualskildringar som inte utgör olaga våldsskildring eller, med andra ord, att även vissa framställningar som inte är brottsliga kan anses vara förråande i granskningslagens mening.

Det framgår av den promemoria som ligger till grund för mitt uppdrag att en översyn kommit att initieras bl.a. till följd av att vissa slag av pornografisk film inte ansetts kunna bli föremål för censuringripande, vilket till en del kommit att kritiseras i den allmänna debatten. Dessa slag av skildringar beskrivs närmare i det följande (avsnitt 4.1).

Det har antagits att i vart fall ett möjligt skäl till att censuringripande i dessa fall inte kommit att ske är att utrymmet för censur i praxis kommit att överensstämma med det kriminaliserade området, trots att en sådan överensstämmelse inte skulle ha varit avsedd vid granskningslagens tillkomst. Här görs därför ett försök att närmare beskriva vad som ansetts utgöra olaga våldsskildring (avsnitt 4.2) liksom att med hänsyn till granskningslagens förarbeten fastställa i vad mån det avsetts att även skildringar som inte samtidigt innefattar sexuellt våld eller tvång skulle kunna bli föremål för censuringripanden (avsnitt 4.3).

Slutligen diskuteras i vilken utsträckning eventuella ändringar i 4 § granskningslagen kan antas ha verkningar på utbudet av förråande pornografiska filmer (avsnitt 4.4).

De slutsatser som den följande redovisningen kan föranleda kommer att dras under avsnittet Överväganden och förslag (avsnitt 5).

4.1 Några särskilt uppmärksammade slag av skildringar

Det förefaller vara främst två kategorier av skildringar i pornografisk film, vilka bedömts inte utgöra olaga våldsskildring och vilka inte heller ansetts kunna bli föremål för censur, som kommit i blickpunkten.

Det gäller, för det första, skildringar av sexuellt våld eller tvång av vilka det - även i fiktionen - framgår att det är fråga om våld eller tvång som utövas mot någon som är införd med att våldet eller tvånget utövas (såsom skildringar av sexuella lekar eller rollspel varvid t.ex. piskor kommer till användning eller i vilka någon av de agerande är belagd med fängsel eller är bunden).

Företeelsen uppmärksammas i den promemoria som ligger till grund för mitt uppdrag genom en kortfattad redovisning av två avgöranden av Kammarrätten i Stockholm, som är den instans som prövar överklaganden av beslut som fattats av biografbyrån. Det gäller två filmer beträffande vilka biografbyrån beslöt, i det ena fallet, att ej godkänna en scen och, i det andra, att vägra godkänna filmen i dess helhet.

Filmen "1001 Erotiska nätter 2", Kammarrättens i Stockholm, avd. 3, dom den 19 mars 1992 i mål nr 7345-1991.

Filmen inleds med att en kvinna säger att hon skall berätta sagor och övergår till berätta historien om livet i ett litet sultanat där folket ägnade sig åt sexuella övningar. Det framgår av filmen att det utlyses en tävling bland undersåtarna som gäller att tillfredsställa den något uttråkade sultanen. Inom ramen för ett av "tävlingensbidragen" binds sultanen i en säng medan två kvinnor, varav den ena har ett "hundkoppel" runt halsen försöker sexuellt till-

fredsställa honom. Det nu nämnda avsnittet, sammanlagt cirka elva minuter, godkändes inte av biografbyrån. - AE Bio AB yrkade i kammarrätten att filmen skulle godkännas för visning i oklippt skick.

Biografbyrån anförde i målet att det av filmen framgick att fråga var om arrangerad övning men uttalade att dess praxis dock alltid varit

"att såsom 'förråande' enligt granskningslagen betrakta alla inslag i pornografiska filmer som innehåller bundna personer eller sådana som hanteras som något slags slavar, även om vederbörande inte ens i fiktionen gör motstånd eller förefaller motvillig. Vi menar att detta ändå konstituerar en form av sexuellt tvång. Vi bedömer i detta sammanhang, eftersom det gäller en reguljär förhandsgranskning, att det rör sig om sekvenser som faktiskt kan verka 'förråande' på åskådaren, just genom kopplingen mellan arrangemang som normalt innebär tvång (t ex att vara bunden) och pornografiskt skildrade sexuella övningar. - I föreliggande fall gäller det ju inte heller en tolkning av brottsbalken, med dess mer explicita formulering om 'sexuellt våld eller tvång', utan granskningslagen som uttryckligen tar sikte på tänkbara förråande effekter på åskådaren."

Kammarrätten biföll överklagandet och anförde i sina domskäl bl.a. följande.

"Av biografbyråns yttrande framgår att redan kopplingen mellan ett arrangemang som normalt innebär tvång och pornografiskt skildrade sexuella övningar medfört att byrån bedömt den bortklippta sekvensen som förråande, oavsett om det i denna faktiskt inte är fråga om något tvång.

Enligt kammarrättens mening är detta en alltför långtgående tolkning av begreppet förråande i lagrummet. Det avgörande bör istället vara vilket intryck av våld eller tvång en scen av denna karaktär förmedlar.

Vid en sådan bedömning finner kammarrätten att det i detta fall klart framgår att fråga är om ett frivilligt arrangemang och att något tvång inte föreligger. Med hänsyn härtill kan avsnitten inte anses förråande i den mening som avses i aktuellt lagrum. Filmen bör därför kunna godkännas för visning i sin helhet."

Filmen "Captured Beauty - Fetish Fantasies", kammarrättens i Stockholm, avd. 6, dom den 7 oktober 1996 i mål nr 4155-1996.

I filmen förs kvinnor med förbundna ögon i limousine till ett elegant hus där andra kvinnor företar sexuella handlingar med dem. Det förekommer uteslutande kvinnliga aktörer i filmen. I olika scener är kvinnor försedda med handfängsel eller med hundkoppel av stål. Det förekommer att kvinnorna förses med klämmor i bröstvärtorna eller med tyngder i blygdläpparna. De erhåller relativt lätta slag med olika redskap såsom brödspadar och piskor. I en sekvens förses en kvinna med en slags munkavel försedd med tratt i vilken sedan en annan kvinna urinerar. I ett par scener klipps klädesplagg upp med sax. - Biografbyrån godkände inte filmen för offentlig visning. FilmNet Television AB överklagade beslutet och anförde, enligt kammarrättens dom, bl.a. att filmen

"hör till en genre som lätt kan missförstås vara en skildring av våld. I själva verket rör det sig om fantasier om och anspelningar på våld och tvång utan att något sådant egentligen utspelas. Inte någon gång förekommer det att en utsatt person visar smärta annat än som del i ett rollspel. Utdelning av straff och piskslag är av symbolisk karaktär och man visar aldrig att smärta eller skada uppkommer. Att skildra fantasier av detta slag bör inte vara förbjudet utan är i dag en del i en accepterad kultur, ett mode där man antyder våld men inte utför detsamma."

Biografbyrån anförde för sin del bl.a. följande.

"Något direkt grovt våld eller tvång förekommer inte. Där-
emot innehåller varje sekvens i filmen tydliga anspelningar på
njutningen i tvång eller våld. Associationerna är mycket tyd-
liga och går inte att ta miste på. - Huvudpoängen i lagen om
granskning och kontroll av filmer och videogram är - till
skillnad från formuleringarna i brottsbalken 16 kap 10 § - att
det är filmens tänkbare effekt på publiken som skall bedömas,
inte själva det faktiska innehållet i olika scener, även om
granskningslagen som en exemplifiering innehåller formule-
ringarna från brottsbalken. Detta betyder att granskningsla-
gen kan ingripa mot innehåll som inte uttryckligen innehåller
skildringar av sexuellt våld eller tvång, utan det kan vara fullt
tillräckligt att filmen ger så tydliga associationer till
tvång/våld att intrycket blir just att våld och tvång är ett
normalt, acceptabelt och njutningsfullt inslag i sexuell sam-
varo. Biografbyrån hävdar bestämt att detta kan klassas som
'förråande' inverkan på publiken."

Kammarrätten konstaterade, liksom i sitt ovan refererade
avgörande, att avgörande för tolkningen av begreppet förråande
är vilket intryck av våld eller tvång en framställning förmedlar.
Såvitt gäller den aktuella filmen kan, enligt kammarrättens
mening,

"de enstaka scener där saxar förekommer i samband med
visning av kvinnors könsorgan ... göra ett sådant intryck på
betraktaren att de kan anses verka förråande i lagens mening.
Vad gäller övriga scener framgår klart att fråga är om en fram-
ställning som vill ge en bild av ett frivilligt arrangemang av en
sexuell lek. Vad som kan sägas vara slag, piskrapp m.m. är
genomgående av sådan art att dessa i sig inte kan antas vara
avsedda att ge betraktaren ett intryck av att fysisk smärta eller
obehag verkligen uppkommer. De som utsätts för våldet eller
tvånget deltar till synes med njutning. Filmmakaren synes

inte heller ha eftersträvat att till betraktaren förmedla en bild av att någon av rollfigurerna mot sin vilja är en del av detta arrangemang. Det nu nämnda i filmen förekommande symboliskt utövade våldet eller tvånget är inte enligt kammarrättens mening av sådan art att det kan anses verka förråande."

Kammarrätten biföll således överklagandet på så sätt att filmen godkändes för offentlig visning med undantag för de scener där saxar förekom i samband med visning av kvinnors könsorgan.

Ordföranden och en ytterligare ledamot var av skiljaktig mening och ansåg att filmen inte borde godkännas för offentlig visning. De anförde bl.a. att filmen

"innehåller inget grovt tvång eller våld men anspelar genomgående på sexuell njutning genom att utöva eller utsättas för tvång, våld, förnedring eller smärta.

Den publik som filmen riktar sig till, den 'vuxna' filmpubliken, består idag till stor del av ungdomar i femtonårsåldern, d.v.s. ungdomar som befinner sig i närheten av den ålder då de debuterar sexuellt. Kopplingen mellan sexuell njutning och de i de olika filmsekvenserna skildrade aktiviteterna är mycket tydlig och associationerna är ofrånkomliga. Sekvenserna är förföriskt presenterade. Det 'rituella' framställningssättet vädjar till fantasin och ökar scenernas suggestiva verkan. Det finns anledning att anta att en framställning av detta slag skulle kunna påverka unga människor beträffande deras uppfattning av och inställning till sexuallivet, även om den inte innehåller något grovt våld eller tvång. Vi finner således att framställningen skildrar sexuellt våld och tvång på ett sådant sätt och i ett sådant sammanhang att framställningen kan verka förråande i den mening som avses med 4 § granskningslagen."

Den ytterligare kategori av framställningar som nyligen uppmärksammats är, för det andra, sexualskildringar i vilka varken tvång eller våld förekommer men där någon som framträder

framstår, eller kan uppfattas, som så påverkad av alkohol och/eller droger att den personen förefaller utnyttjas av övriga medagerande eller där någon av de medverkande annars på ett hänsynslöst sätt förefaller utnyttjas av de övriga.

Framställningar av nu nämnt slag har främst kommit att uppmärksammas i samband med den debatt som uppstod i samband med visning av Alexa Wolfs dokumentärfilm "Shocking truth" vilken i sin tur innehåller sekvenser ur pornografiska filmer med samma namn ("Shocking truth" 1-3) vilka visats i TV 1000.

Dessa filmer är samtliga uppbyggda så att varje sekvens inleds med att några frågor ställs till en kvinna (i del 3 till män), därefter agerar kvinnan i en sexscen och slutligen ställs någon avslutande fråga till henne. I samtliga sexscener utom en (i del 3) agerar en ensam kvinna med minst två, ofta fler, män vilka inte sällan - åtminstone till en början - är iförda djurmasker.

Bland dessa olika sekvenser förefaller det i synnerhet vara en (ur "Shocking truth 1") som kommit att diskuteras särskilt intensivt. Här intervjuas en blond kvinna som genom att hon bl.a. talar med släpig röst och tycks ha tunga ögonlock kan ge intryck av att vara påverkad av någon drog. Hon förklarar bl.a. att hon brukat ha samlag med sin fars vänner. Den efterföljande sexscenen inleds med att kvinnan befinner sig i ett rum tillsammans med dels en annan kvinna iklädd röda trikaer och med ett spö i handen, dels fem män iförda djurmasker. Kvinnan beordras av kvinnan med spöet att först dansa för männen och sedan att gå ner på knä och ha oralsex med männen. Efter en stund lämnar kvinnan med spöet platsen. "Djuren" bär då iväg kvinnan - varvid hon hänger över axeln på en av dem - till ett annat rum där sedan samtliga fem män under ett utdraget skede i olika omgångar - en och en eller i bland flera män samtidigt - och på i stort sett samtliga tänkbara sätt har sex med kvinnan. Männen hetsar varandra ("Fuck her ass!") och kvinnan förefaller, särskilt mot slutet, vara helt utmattad. Avslutningsvis får samtliga män utlösning i kvinnans mun och hon får till sist inför kameran förklara att hon inte har något emot att "främlingar tömmer sig i min mun".

Jag har förstätt diskussionen kring "Shocking truth" så, att visningen av bl.a. den nyss nämnda sekvensen kommit att kritiseras inte enbart på grund av vad som kan antas om kvinnans eventuella drogpåverkan. Vad som skildras kan sägas vara hur en kvinna, utan att det framgår att hon under sexscenen ger uttryck för någon egen vilja, utnyttjas av flera män för deras sexuella tillfredsställelse. I den inledande scenen kommenderas hon, som nämnts, av kvinnan med spöet att utföra sexuella handlingar på männen, därefter bärs hon - närmast som ett slags byte - iväg av männen som sedan var och en för sig eller flera tillsammans, men utan någon synbar hänsyn till kvinnans eventuella önskemål, i olika omgångar har sexuellt umgänge med henne. Det kan givetvis sättas i fråga om inte vad som förevisas i en skildring av det slaget - även utan hänsyn tagen till eventuell drogpåverkan - är en hänsynslöst förnedrande behandling, och därmed en grov kränkning, av kvinnan.

Biografbyrån hade godkänt filmerna för offentlig visning. Granskningsnämnden för radio och TV, som mottog en anmälan rörande visningen av "Shocking truth -1", kunde inte finna att den innehöll sexuellt våld.

4.2 Det kriminaliserade området - olaga våldsskildring

I 16 kap. 10 b § BrB straffbeläggs, som nämnts, att i bild skildra sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden eller bilderna sprids liksom att sprida sådan skildring. Inom ramen för denna promemoria kan inte någon fullständig genomgång av praxis ske. Dess innebörd låter sig inte heller beskrivs i detalj med mindre än att såväl skildringar som ansetts brottsliga som sådana som friats vid prövning inför domstol granskas. Så har inte skett. Något torde likväl kunna sägas med utgångspunkt i förarbeten och viss domstolspraxis.

Såvitt gäller bestämmelsens bakgrund skall emellertid först sägas att det tidigare fanns en bestämmelse i 16 kap. 11 § BrB som innebar ett allmänt förbud mot att framställa, saluhålla,

förevisa eller på annat sätt sprida skrifter eller bilder som ansågs sára tukt och sedlighet. Till följd av en ökad tolerans på detta område under 1960-talet togs bestämmelsen bort och från år 1971 kom inga andra straffbestämmelser beträffande pornografi att finnas än brotten otillåtet förfarande med pornografisk bild, det s.k. skyltningsförbudet (16 kap. 11 BrB) och det mer eller mindre obsoleta förledande av ungdom (16 kap. 12 § BrB). Sedan utbudet av pornografiska framställningar kommit att kraftigt öka - och åtskilliga sådana blivit allt grövre - övervägdes i olika omgångar en utvidgning av det straffbara området. Den 1 januari 1980 trädde straffbestämmelsen om barnpornografibrott i 16 kap. 10 a § BrB i kraft. Något senare antog riksdagen lagen (1981:485) om förbud mot spridning av filmer och videogram med våldsinslag, den s.k. videovåldslagen. Det är videovåldslagens - med det innehåll denna fått genom ändringar den 1 januari 1986 - reglering som förts över till 16 kap. 10 b § BrB.

I den proposition (1986/87:151) i vilken föreslogs att regleringen skulle föras över till brottsbalken hänvisades, såvitt gäller frågan om vilka skildringar som skulle omfattas av förbudet i fråga om rörliga bilder, till förarbetena till videovåldslagen (s.183). Det kan därvidlag förtjäna att nämnas att videovåldslagen i sin ursprungliga avfattning endast innehöll förbud mot spridning av "närgångna eller långvariga skildringar av att någon utsätts för rätt eller sadistiskt våld", d.v.s. vad som brukat betecknas som extremvåld. Först genom det senare lagstiftningsärendet (prop. 1984/85:116) med ändringar per den 1 januari 1986 kom förbudet att avse även skildringar av sexuellt våld eller tvång.

Genom införandet av straffbudet rörande olaga våldsskildring kom bestämmelsen att omfatta även stillbilder. Det angavs att därigenom kunde skildringar av sexuellt våld eller tvång i alla typer av bilder bestraffas.

Såvitt gäller rörliga bilder hänvisades, som nyss sagts, till förarbetena till videovåldslagen. Beträffande stillbilder gjordes emellertid vissa uttalanden om vilka slag av skildringar som

avsågs träffas av regleringen. I den allmänna motiveringen anförde föredragande statsrådet att det

"förekommer emellertid nu pornografiska skildringar som klart går över gränsen för vad som rimligen kan accepteras och mot vilka även lagstiftning bör tillgripas, trots den tvekan man allmänt sett kan hysa mot den formen av åtgärd. Vad jag tänker på är sådana framställningar i bild där sexuella motiv kombineras med våldshandlingar eller inslag av sadistiska beteenden, t.ex. avbildningar av sexuella övergrepp, tortyrscener eller liknande tvångssituationer. I denna typ av bilder skildras regelmässigt den avbildade kvinnan på ett grovt kränkande och mänskligt nedvärderande sätt" (prop. 1986/87:151 s. 102).

I specialmotiveringen anfördes ytterligare att något krav på att våldet skall vara grovt inte gäller. Klart är dock, tillades det,

"att det beträffande stillbilder i praktiken måste vara fråga om våld av någorlunda kvalificerat slag för att det skall kunna konstateras att bilden faller under straffbestämmelsen.

Förutom våld omfattas sexuella situationer som innehåller tvångsmoment. Hit räknas främst skildringar av sadistiska beteenden eller likartade förfaranden som är ägnade att uppfattas så att någon mot sin vilja blir utsatt för kränkande eller nedvärderande behandling. Det förekommer inte sällan att modellen har avbildats på ett sätt som av betraktaren är avsett att uppfattas så att den betvingande eller förnedrande behandlingen är njutbar. Även sådana situationer skall naturligtvis omfattas av bestämmelsen, om brottsrekvisiten i övrigt är uppfyllda" (a.a. s. 183 f).

Hovrätten över Skåne och Blekinge, avd 1, har i en dom (av den 2 juni 1997 i mål nr B 649-96) ansett att

"en sammanfattning av förarbetsuttalandena ger vid handen att vad lagstiftaren avsett med våld närmast är sådant som kan leda till ansvar för misshandel (och naturligtvis även allvarligare våldsbrott) eller annat fysiskt betvingande.

Var lagstiftaren avsett att den nedre gränsen för 'tvång' skulle dras går inte att utläsa av förarbetena. Nära till hands ligger att hämta ledning från vad som i 6 kap. 2 § brottsbalken betecknas som sexuellt tvång. Förutom sådana framställningar som är ägnade att ge betraktaren uppfattningen att offret utsätts för våld i det sexuella sammanhanget är det alltså frågan om skildringar som är ägnade att uppfattas så att offret befinner sig i en påtaglig tvångssituation, t.ex. hotas av misshandel."

Stockholms tingsrätt, avd 8, har i en dom (av den 18 april 2000 i mål nr B8-58-97) ansett att det för ansvar för olaga våldsskildring är tillräckligt att det som framställs

"hos betraktaren är ägnat att uppfattas som att någon mot sin vilja blir utsatt för kränkande eller nedvärderande behandling."

Tingsrätten uttalar också att man enligt dess mening för straffbarhet inte kan

"förutsätta att en skildring omedelbart återger ett tvång som en utövar mot en annan. I ett flertal situationer i de nu åtalade skildringarna förekommer inslag av så tydlig förnedring eller annan kränkande behandling att man redan därav måste dra slutsatsen att det som förekommer sker mot den utsatta personens vilja och alltså innebär sexuellt tvång i den mening som innefattas i straffstadgandet om olaga våldsskildring."

Ett av Göta hovrätt refererat avgörande (RH 1996:87) avsåg åtal för skildringar av samlag mellan vuxna män och barn. Fråga uppkom om huruvida sådana skildringar, förutom att utgöra

barnpornografibrott, även - enligt då gällande lagstiftning - konstituerade olaga våldsskildring. Hovrätten fann, med hänvisning till legalitetsprincipen inom straffrätten att det inte borde komma i fråga

"att tänja på yttergränserna för olaga våldsskildring till att avse även sådant som enligt gängse språkbruk inte utgör våld eller tvång".

Enbart det förhållandet att ett barn erfarenhetsmässigt inte frivilligt deltar i sådana handlingar som det var fråga om och att åtminstone fysiskt mindre utvecklade barn typiskt sett tar fysisk skada var därför enligt hovrättens mening inte tillräckligt för att anse skildringen av ett samlag utgöra en våldsskildring. Där det däremot, konstaterade hovrätten,

"framgår av barnets reaktion, såsom de återges i filmen, att övergreppet medför smärta eller där det framgår att barnet är drogat, bundet eller förmås att delta trots en i filmen manifesterad motvilja eller avsky, råder det inte någon tvekan om att filmen innefattar inte bara barnpornografi utan även olaga våldsskildring."

Av intresse i förevarande sammanhang skulle givetvis vara att kunna ge en mera detaljerad bild av vilka slag av skildringar som i praxis ansetts falla utanför respektive inom det straffbara området. Det är inte möjligt att ge en sådan bild enbart med ledning av de mycket korta, närmast lapidariska, beskrivningar av åtalade filmer som ges i biografbyråns yttranden till Justitiekanslern. Det har också, som redan sagts, tett sig ogörligt för min del att försöka ta del av de filmer som varit föremål för åtal.

Några spridda iakttagelser är emellertid möjliga rörande hur filmer på denna marknad - med sådana i sammanhanget talande titlar som t.ex. House of discipline, Teenage rape, Forced to enjoy sex, Burglary turned to rape, Ripe for rape, Slave sisters,

Torture clinic, The taming of Kitty, Sweet surrender etc. - bedömts.

- Skildringar av s.k. fist-fucking anses vanligtvis inte utgöra olaga våldsskildring. Uttrycket för närmast tankarna till att en knuten näve förs in i en kvinnas slida. Så förefaller emellertid oftast inte ske, utan i flertalet situationer är det fråga om att en hand förs in - i bland visserligen ända intill handleden men ofta med handen formad till en spole. Filmer med sådan fist-fucking som inte förefaller smärtsam anses inte brottsliga.

- Sexualskildringar som innehåller slag mot kroppen vilka mera är att beteckna som "daskningar" eller annars framstår som lätta slag anses inte utgöra olaga våldsskildring. Annorlunda förhåller det sig om det är fråga om regelrätta piskningar med spö eller, som ofta synes komma till användning i dessa sammanhang, med s.k. niosvansare. Det finns givetvis inte några entydiga gränser - vad som i ett fall av biografbyrån betecknats som piskning har i något fall ogillats av domstol som funnit att fråga närmast var om "en förströdd vispning med dammvippa".

- Skildringar av sexualakter under vilka ena parten är bunden synes inte i sig anses utgöra olaga våldsskildring.

- Skildringar av hur nypor, med eller utan tyngder, fästs i bröstvårtor eller blygdläppar, stearin hålls på eller stearinljus släcks mot kvinnokroppar eller metallställningar förs upp i anus tycks regelmässigt bedömas som olaga våldsskildring.

- Skildringar av hur någon försätts i vanmakt, t.ex. genom hypnos, har ansetts uppfylla kravet på våld eller tvång (även om den i fiktionen är illa gestaltad)

4.3 Utrymmet för censur i förhållande till det kriminaliserade området

Det uttalas i departementets promemoria att det bör göras tydligt att området för censur är vidare än det kriminaliserade området. Det finns därför skäl att söka klargöra om nu gällande lagstiftning kan anses ha den innebörden, eller om en lagändring erfordras för att åstadkomma en sådan ordning.

Det finns anledning att här i sin helhet återge föredragande statsrådets skäl för förslaget till nu gällande censurgrund i granskningslagen:

"Yttrandefrihet och informationsfrihet är i ett demokratiskt samhälle av fundamental betydelse. Filmen är i dag i vårt land det enda område inom kulturlivet där det finns en statlig censur i betydelsen obligatorisk fortlöpande förhandskontroll.

Dagens filmcensur är förenlig med grundlagen på grund av dels ett undantag från regeringsformens regler om mötesfriheten, dels de ingrepp som tilläts i yttrandefriheten enligt 2 kap. 12 och 13 §§ regeringsformen. Av detta följer ett krav på att bestämmelser om censur är av begränsad och precis karaktär. Men redan från allmänna synpunkter är det viktigt att grunden för censur inte är sådan att den, i andra tider, kan möjliggöra begränsningar av den fria debatten.

De skildringar vi i dag kan finna skäl att censurera är huvudsakligen de som innehåller extrema våldsskildringar av spekulativ karaktär eller barnpornografi. Sådana skildringar och spridandet av dem är redan kriminaliserade.

Av de fyra censurgrunder som biografbyrån i dag kan tillämpa har under senare år censurgrunden förråande praktiskt taget varit den enda som används. Den har använts mot våldsskildringar och barnpornografi. Jag föreslår att den bibehålls.

Censurgrunden förråande överensstämmer i stort med området för kriminalisering, dock inte helt. Bedömningen hos biografbyrån bör nämligen kunna ske under något annorlunda betingelser än dem som gäller då en domstol skall pröva om brott har begåtts. Ändamålet med censur är att förebygga skador hos åskådarna. Det bör därför finnas utrymme för ingripande innan skildringen otvetydigt har passerat gränsen för det brottsliga. En annan skillnad är att brottsbeskrivningen tar sikte på skildringen i bestämda bilder eller sekvenser av bilder. I fråga om film är det emellertid så att, även om det inte finns bilder som i sig passerar gränsen för det straff-

belagda, det kan finnas skäl att bedöma filmen sammantaget som förråande.

I ett mindre antal filmer förekommer det t.ex. inte ett så utdraget våld att biografbyrån skulle kunna ingripa mot ett visst avsnitt i filmen enbart med stöd av brottsbeskrivningen för olaga våldsskildring. Samtidigt kan filmens uppbyggnad och tendens vara sådan att den, med hjälp av raffinerad redigeringsteknik, antyder mycket grymma skeenden. I fråga om sådana filmer är det enligt min mening väsentligt att filmen blir bedömd som en helhet eftersom effekten av filmen i sådana fall kan antas vara förråande. Ett ytterligare skäl för att låta censuren även fortsättningsvis vara inriktad på att förebygga en tänkt skada hos åskådaren är också att bedömningen annars kan riskera att bli stelbent och mekanisk.

Till termen förråande i det nu framlagda lagförslaget bör dock knytas en exemplifiering av vad som kan anses vara förråande. Den exemplifieringen skall i huvudsak överensstämma med beskrivningen av olaga våldsskildring och barnpornografibrott.

Jag har således i likhet med utredningen stannat för att det endast skall finnas en grund för censur, nämligen begreppet förråande. Det anknyter till en fast praxis, vilket i sig borgar för att några större tolkningssvårigheter inte skall behöva uppstå" (prop. 1989/90:70, s. 52).

Våldsskildringsutredningen hade som skäl för sitt förslag, som regeringen således gjorde till sitt, angett bl.a. följande.

"Censur för vuxna bör enligt vår mening främst inrikta sig på ett motverka spridning av spekulativa skildringar av allvarliga våldshandlingar.

Rent allmänt är det värdefullt om grunderna för censur i fråga om offentligt visade framställningar så nära som möjligt överensstämmer med de rekvisit som krävs för att ett ingripande skall kunna ske i efterhand med stöd av BrB. I BrB 16 kap. 10 b § talas det som skildringar av sexuellt våld eller

tvång och närgångna eller utdragna skildringar av grovt våld mot människor eller djur. Beskrivningen av vilka våldsskildringar som är förbjudna enligt BrB 16 kap. 10 b § och som kan angripas i efterhand knyter nära an till biografbyråns praxis vid tillämpningen av biografafförordningens censurgrund "förråande" ... Vid utarbetandet av förbudet mot spridning av extrema våldsskildringar var det också lagstiftarens ambition att så långt möjligt samordna förutsättningarna för censur och efterhandsingripanden i fråga om våldsskildringar. Enligt vår mening bör man undersöka om en ytterligare samordning mellan reglernas materiella innehåll går att uppnå" (SOU 1989:22, Censurlagen - en modernisering av biografafförordningen, s. 49f).

För att en lekman skall kunna bilda sig en uppfattning om vad som kan vara av betydelse när biografbyråns bedömer om en framställning är förråande "och för att markera det nära samband som bör finnas mellan straff- och censurbestämmelserna" ansåg utredningen att det av lagtexten borde framgå vilka våldsskildringar som kan bli föremål för ingripande. Ett tillägg med exempel på vad som kan bli föremål för censur borde därför inarbetas i censurbestämmelsen. Någon förändring i praxis vad gäller tillämpningen av censurgrunden "förråande" var emellertid inte avsedd. Avsikten var inte heller, tillade utredningen, att exemplifieringen skulle vara uttömmande (a.a. s. 51).

Vid riksdagsbehandlingen fann kulturutskottet att en lagstiftning om granskning och kontroll av filmer och videogram inte kunde avvaras (KrU 1989/90:30 s. 15). I sitt yttrande till kulturutskottet konstaterade konstitutionsutskottet att de yttrandefrihetsrättsliga aspekterna gjorde sig gällande med betydande styrka, men framhöll att det

"... kan dock knappast hävdas att en lagstiftning som går ut på att förhindra offentlig visning av mycket extrema våldsskildringar av spekulativ karaktär eller av barnpornografi utgör en fara för yttrandefriheten" (a.a. s. 61).

Av vad som sålunda upptagits i förarbetena bör några slutsatser kunna dras. Det framgår klart att man så långt möjligt önskat begränsa det ingrepp i de grundläggande yttrandefrihetsrättsliga principerna som förhandsgranskning innebär. Vidare torde framgå att avsikten varit att censuren skulle kunna ingripa mot - vilket angetts med i stort sett likalydande formuleringar i utredningen, regeringens proposition och riksdagsutskottens utlåtanden - "extrema våldsskildringar av spekulativ karaktär" samt "barnpornografi". Pornografiska skildringar nämns således inte särskilt, annat än beträffande barnpornografi. Uttalandena i förarbetena i denna del tyder alltså närmast på att avsikten, såvitt gäller annan pornografisk film än barnpornografi, varit att censur skulle kunna tillgripas mot sådana framställningar som innehåller inslag av våld (eller, med hänsyn till hur lagstiftningen kom att utformas, sexuellt tvång).

I såväl utredningen som propositionen framhålls också att så långt möjligt bör en samordning ske mellan vad som kan bli föremål för censur och vad som kan bli föremål för ingripande i efterhand. Ett skäl, bland andra, för en sådan samordning är givetvis att enligt reglerna i brottsbalken åtal inte kan väckas mot en framställning som godkänts av biografbyrån.

I utredningen uttalas att exemplifieringen av vad som kan anses vara förråande inte är uttömmande. I propositionen sägs att utrymmet för censur "i stort" men "inte helt" överensstämmer med det kriminaliserade området. Skälet till att överensstämmelsen inte är fullständig sägs vara dels att censuringripande bör kunna ske innan en framställning "otvetydigt" har passerat gränsen till det brottsliga, dels att censuren bör kunna inrikta sig på en framställnings effekter sedd som helhet, medan en bedömning av om en framställning är brottslig måste ske utifrån bestämda bilder eller sekvenser av bilder.

Sammantaget förefaller det således som om lagstiftaren inte tänkt sig att censuringripande skulle kunna ske mot pornografiska framställningar av annan art än sådana som skildrar sexuellt våld eller tvång av någon grad. Det framgår av att, förutom

beträffande barnpornografi, endast behovet av ingripanden mot våldsskildringar diskuteras som skäl för censur, att det anses angeläget med en samordning av grunderna för censur och för ingripande i efterhand samt att uttalandet om att ingripande kan ske innan en framställning otvetydigt passerat gränsen till det brottsliga inte gärna kan förstås så att censur skall kunna förekomma för andra slag av skildringar än sådana som skulle kunna utgöra brott.

4.4 Filmcensurens begränsade tillämpningsområde

Det har i debatten under vissa skeden framförts krav på att även filmer och videogram som hyrs ut eller säljs borde göras till föremål för förhandsgranskning. Som framgått av min redovisning av gällande rätt har så inte kommit att ske. Frågan övervägdes ingående av Våldsskildringsutredningen som bl.a. anförde följande.

"Förbud mot vissa slag av våldsskildringar kan, liksom exempelvis förhandsgranskning av filmer och videogram, således inte bli annat än hjälpåtgärder. Man kan genom lagstiftningsåtgärder inte komma åt sådana fenomen som förljugenhet, odemokratiska värderingar och låg konstnärlig kvalitet. Inte heller kan man hindra att den som så önskar konsumerar stora mängder våldsskildringar som var för sig inte är av sådant slag att de rimligen kan förbjudas även om man avsevärt skulle vidga området för samhällets ingripandemöjligheter. Det är också närmast ogörligt att enbart genom lagstiftning hindra att barn och ungdomar ser på sådana våldsskildringar som visserligen inte kan totalförbjudas men som är direkt olämpliga och kanske skadliga för en ung publik.

Då man skall bedöma värdet av olika åtgärder för att motverka skadeverkningar av våldsskildringar i rörliga bilder måste man också ta hänsyn till att rörliga bilder nu och i framtiden kan komma att spridas genom många olika medier" (SOU 1988:28, s. 57).

"Vi vill än en gång betona att det förhållandet att vissa skildringar kan förefalla förflackande, smaklösa eller kränkande för vedertagna värderingar och därför kan sägas vara i högsta grad umbärliga inte i sig är ett skäl för att tillgripa censur" (a.a. s. 137).

Såvitt särskilt gäller då framförda krav på obligatorisk förhandsgranskning av s.k. hemvideogram, fann utredningen, förutom att betydande praktiska svårigheter med en sådan ordning kunde förutses, att viktiga principiella invändningar kunde resas.

"Det bör vidare påpekas att obligatorisk förhandsgranskning av hemvideogram skulle vara en principiell nyhet i den svenska lagstiftningen. Sedan länge finns ingen censur av yttranden - i den vidsträckt mening som detta uttryck har i regeringsformen - avsedda att spridas till enskilda hem. Ett införande av censur av hemvideogram kan därför inte betraktas bara som en utvidgning av den nuvarande filmcensuren utan som ett betydande avsteg från i dag tillämpade principer på det yttrandefrihetsrättsliga området" (a.a. s. 96).

Utredningens betänkande lades fram före yttrandefrihetsgrundlagens tillkomst. Det kan utan vidare sägas att de principiella betänkligheter som utredningen redovisar inte avtagit i styrka sedan yttrandefriheten i andra medier än tryckt skrift kommit att få en särskild grundlagsreglering.

Den obligatoriska förhandsgranskningen gäller således i praktiken uteslutande filmer eller videogram som skall visas på biograf. Det slag av avancerade pornografiska framställningar som denna promemoria behandlar utgör förmodligen ett försumbart problem såvitt gäller biograffilmer. Sådana framställningar förekommer i stället främst i videogram som säljs, hyrs ut eller, som det visat sig, någon gång visas i kabel-TV-företags utbud. Det förefaller också som om sådana framställningar i ständigt ökad utsträckning också är tillgängliga i de nya medierna, främst på

Internet, d.v.s. för var och en som har tillgång till en dator med möjlighet till internetuppkoppling.

Det som nu sagts innebär således att eventuella ändringar i granskningslagen så att förutsättningarna för censur tydliggörs eller utvidgas knappast, inom ramen för den obligatoriska förhandsgranskningen, i någon nämnvärd grad skulle komma att påverka utbudet av förråande sexualskildringar.

Som redan antytts förekommer det emellertid att inte minst videogram i relativt stor utsträckning av t.ex. producenter eller distributörer ges in till biografbyrån för s.k. frivillig förhandsgranskning. Skälen till att så sker kan givetvis variera. Ett kan vara att biografbyråns godkännande kan - om än felaktigt - uppfattas och framställas som en slags statlig kvalitetsstämpel, vilket kan underlätta marknadsföringen och försäljningen av ett videogram. Ett annat kan vara att en producent önskar säkerställa att han inte i ett senare skede ställs under åtal för olaga våldsskildring. Som redovisats ovan utesluter ju biografbyråns godkännande att åtal väcks för sådant brott.

Eventuella ändringar i 4 § granskningslagen får således sin största, eller kanske t.o.m. uteslutande, betydelse inom ramen för sådan frivillig förhandsgranskning. Därav följer också att ändringarnas betydelse beror av i vilken utsträckning som producenter och andra väljer att ge in sina produkter för sådan granskning. Om såväl videogram som säljs och hyrs ut som de som sänds i kabel-TV-sändningar i stor utsträckning blir föremål för sådan granskning kan alltså eventuella ändringar få betydelse för utbudet av förråande sexualskildringar.

Allra störst genomslag får självfallet en eventuell lagändring om kabel-TV-kanalerna endast sänder sådan pornografisk film som varit föremål för frivillig förhandsgranskning. Huruvida så sker beror givetvis uteslutande på det enskilda kabel-TV-företagets policy och beslut om att sända eller att avstå från att sända en viss framställning.

Hur därmed förhåller sig kan inte entydigt fastställas. Ett av de företag som sänder vad man föredrar att beteckna som ero-

tiska filmer, CANAL+ Television AB, har, genom informationschefen Marie Lundkvist, till mig uppgett bl.a. att

"vi har som grundprincip att samtliga CANAL+ erotiska filmer bedöms enligt de regler som Statens biografbyrå tillämpar. Vid behov beslutar den programansvarige hos CANAL+ om ytterligare klipp i filmerna efter att Statens biografbyrås regler tillämpats. Detta sker i de fall en film innehåller scener som inte stämmer överens med CANAL+ policy om vad som skall visas på våra kanaler. CANAL+ policy är således strängare än svensk lag vad gäller erotisk film."

I fråga om sin policy vid inköp av erotisk film har CANAL+ upplyst att de filmer man visar bl.a. skall ha en trovärdig logik och en positiv ton och kunna innehålla action- och thrillerinslag men aldrig skildra tvång i samband med sexscener. Filmer där kvinnor behandlas på ett förnedrande sätt visas inte, inte heller scener där flera män har sexuellt umgänge med en kvinna om det inte klart framgår att det sker på kvinnans villkor. Våld i samband med sexakten får inte förekomma. "Bondage och fetish" kan få förekomma men enbart som rollspel där alla parter tydligt visar att man samtycker och njuter av företeelsen. Utdragna och närgångna scener tas bort, speciellt scener med analsex.

CANAL+ uttalar sammanfattningsvis att filmer som uppfyller företagets krav, som går längre än biografbyråns praxis, och som företaget därför säkert anser uppfyller kraven, inte alltid blir granskade av biografbyrån samt att i det fall tveksamhet råder beträffande huruvida en film godkänts eller skulle godkännas sänds inte filmen.

Det synes således framgå att ett företag som CANAL+ väl har ambitionen att inte visa andra filmer med pornografiskt innehåll än sådana som skulle godkännas av biografbyrån vid frivillig förhandsgranskning (och därutöver tillämpar egna regler som man anser vara strängare än biografbyråns) men också att företaget i viss utsträckning anser sig självt kunna göra bedömningen av huruvida en film skulle komma att godkännas av bio-

grafbyrån, varvid alltså någon formlig granskning inte kommer till stånd.

Biografbyråns direktör Gunnel Arrbäck har i samtal med mig uttalat att man från byråns sida översiktligt tagit del av programtablerna för pornografisk film i TV och funnit att cirka en fjärdedel av de förekommande titlarna förefaller vara upptagningar som byrån haft för granskning.

Sammanfattningsvis kan i denna del knappast någon säker bedömning göras av vilken påverkan på utbudet av förråande sexualskildringar som en eventuell ändring av 4 § granskningslagen skulle kunna ha. Däremot bör det kunna sägas, att eftersom en eventuell ändring får sin största betydelse vid frivillig förhandsgranskning manar det i sig till viss försiktighet så att ändringarna inte ger oönskade effekter för de filmer som är föremål för obligatorisk förhandsgranskning. Det måste, med andra ord, i vart fall undvikas att granskningslagens censurgrund, för att "komma åt" vissa pornografiska videogram, förses med så vida kriterier att dessa riskerar att inskränka yttrandefriheten i vanliga spelfilmer.

5 Överväganden och förslag - granskningslagen

5.1 Några allmänna utgångspunkter

Hänsyn till den grundlagsfästa yttrandefriheten medför att censur inte bör få förekomma annat än när den av tungt vägande skäl inte kan undvaras

Det har uttryckligen i den promemoria som ligger till grund för mitt uppdrag angetts att några grundlagsändringar inte skall föreslås. Det står således klart att den grundlagsreglerade yttrandefriheten bildar en fast utgångspunkt för mina vidare överväganden.

Det kan därvid förtjäna att framhållas att medan det konstitutionella skyddet för det tryckta ordet sedan lång tid är väl etablerat i vårt land har ett särskilt grundlagsskydd för det fria ordet i andra medier funnits under mindre än ett decennium. Detta alltså fortfarande ganska nya grundlagsskydd - i yttrandefrihetsgrundlagen - har emellertid kommit att i stor utsträckning utformas i enlighet med de bärande principer som gällt för det tryckta ordet sådana de kommer till uttryck i tryckfrihetsförordningen.

I tryckfrihetsförordningen utgör förbudet mot censur en grundläggande och undantagslös regel. Missbruk av tryckfriheten kan endast beivras i efterhand, d.v.s. sedan publicering skett, och då endast för vissa i grundlagen särskilt angivna slag av gärningar. Även yttrandefrihetsgrundlagen innehåller på motsvarande sätt ett principiellt förbud mot censur, men inom dess tillämpningsområde har ett enda särskilt undantag från huvudre-

geln ansetts kunna göras, nämligen att låta den sedan lång tid etablerade biografcensuren bestå. I övrigt kan även på detta område ingripande mot framställningar endast ske i efterhand och då även här på grund av i grundlagen särskilt angivna slag av gärningar.

Det som nu sagts innebär, att även såvitt gäller yttrandefriheten i andra medier än tryckt skrift bör utrymmet för censur hållas så snävt som möjligt. Även på detta område bör ingripande i efterhand vara huvudregel. Det sägs också i kulturdepartementets promemoria att utgångspunkten är att utrymmet för censur inte bör utvidgas, även om därefter tillägget görs att en precisering dock kan innebära att en viss utvidgning sker.

Respekten för grundläggande yttrandefrihetsrättsliga principer och censurlagstiftningens karaktär av undantagsreglering medför också att eventuella modifieringar av utrymmet för censur i vidgande riktning enligt min mening bör ske genom lag och icke endast genom t.ex. uttalanden i förarbeten.

Tveksamhet rörande vilken effektiv verkan en vidgning av utrymmet för filmcensur kan ha bör mana till återhållsamhet

Av redogörelsen i avsnitt 4.5 har framgått att censur i egentlig mening, d.v.s. skyldigheten att underställa ett verk censorernas granskning, uteslutande gäller för framställningar som skall visas offentligt. Det innebär att det i praktiken endast är biograffilmer som är föremål för obligatorisk förhandsgranskning (biografbyrån granskar cirka 250 sådana filmer per år). Samtidigt torde det stå klart att dessa knappast erbjuder något som helst problem ur de aspekter som diskuteras i denna promemoria. Det kan därvid nämnas att biografbyrån inte gjort något klipp i en biografiffilm sedan år 1995. En ändring av granskningslagen så att utrymmet för censur vidgas har således inte några tvingande effekter för de framställningar som faktiskt utgör problemet, d.v.s. videogram och filmer som hyrs ut, försäljs eller visas på vissa kabel-TV-kanaler sent om natten. En utvidgning av censurutrymmet får för dem betydelse endast om och i den mån de ges in till bio-

grafbyrån för frivillig förhandsgranskning. Gunnel Arrbäck har uppgett att byrån granskar cirka 200 pornografiska videogram per år. I dessa har biografbyrån under senare tid årligen beslutat om klipp om sammanlagt cirka tio minuters speltid. De videogram som granskas ges uteslutande in av ett fåtal större distributörer och det kan anmärkas att marknaden för pornografiska videofilmer vid varje givet tillfälle antas omfatta mellan 4000 och 5000 titlar.

Till detta kommer att det på senare tid har uppmärksammats att skildringar av nu diskuterat slag finns tillgängliga i andra slag av medier, som t.ex. Internet.

Censurlagstiftning, med det avsteg från grundläggande yttrandefrihetsrättsliga principer som en sådan innebär, bör inte användas som endast ett uttryck för ogillande av vissa företeelser eller för att, med ett numera ofta använt uttryckssätt, sända politiska "signaler". Sådan lagstiftning bör, som redan nämnts, tillgripas endast för att av tungt vägande skäl söka bemästra ett existerande problem. Att osäkerhet råder om i vilken utsträckning problemet verkligen låter sig bemästras med censurlagstiftning, bör således i sig mana till återhållsamhet.

Det kan, mot den nu diskuterade bakgrunden, tilläggas att man möjligen kunde överväga att införa ett helt nytt system som gör en effektiv boskillnad mellan den obligatoriska förhandsgranskningen och den granskning som sker på frivillig väg. I ett sådant kunde en oförändrad granskningslag fortsätta att vara tillämplig vid censur i egentlig mening, medan filmer som inte skall visas offentligt kunde få ges in till biografbyrån för bedömning efter andra, och vidare, kriterier. I stället för att, som nu sker, pornografisk film åsätts vad som kan uppfattas som en slags statlig godkännandestämpel kunde biografbyrån förse sådana filmer med något slag av "innehållsdeklaration". Eftersom ett formligt godkännande således inte längre skulle komma att meddelas av biografbyrån skulle emellertid dess granskning i ett sådant system knappast kunna utgöra hinder mot åtal för olaga våldsskildring. - Det kan emellertid inte sägas ligga inom ramen

för mitt uppdrag att överväga om ett sådant system skulle kunna vara lämpligt eller vilka konsekvenser det skulle kunna få.

Några synpunkter på vilka slag av skildringar som bör kunna bli föremål för censur lämnas inte

Jag har ansett att mitt uppdrag inte omfattar att ha synpunkter på vilka slag av skildringar som är så olämpliga för en vuxen publik att de bör kunna bli föremål för censuringripanden. Överväganden av sådant slag bör rimligen ske efter en mera öppen och genomlysande diskussion och i annan ordning än genom de synpunkter och förslag som jag kan lämna inom ramen för en promemoria av förevarande slag.

Möjlighet till censur av sådana framställningar som behandlas i denna PM kan fordra lagändring

Den översiktliga granskning som jag företagit visar att en del tyder på att de båda kategorier av pornografiska skildringar som jag redovisat ovan under avsnitt 4.1 med nuvarande lagstiftning och praxis inte kan bli föremål för censuringripande. Jag grundar mig därvid på vad som sagts i avsnitt 4.2 om bedömningen av vad som kan anses utgöra sexuellt våld eller tvång, och därmed vara straffbart som olaga våldsskildring, liksom på att det följer av den redovisning som gjorts i avsnitt 4.3 att utrymmet för censur av pornografiska skildringar utanför det kriminaliserade området torde vara begränsat.

Såvitt avser den första av de där nämnda kategorierna skildringar framgår det ju redan av kammarrättens avgöranden att i den mån biografbyråns tidigare praxis inneburit att alla skildringar som på något sätt kopplar våld eller tvång till sexuella aktiviteter kan den inte längre upprätthållas. Kammarrätten har funnit att det avgörande är vilket intryck av tvång eller våld som förmedlas. Om det av skildringen tydligt framgår att fråga är om rollspel eller "lekar" i vilka alla medverkande frivilligt deltar kan

framställningen inte anses vara förråande även om t.ex. piskor kommer till användning eller medverkande låter sig bindas.

Samtidigt måste sägas att inte minst bedömningen av filmen "Captured beauties - fetish fantasies" visar att gränserna för vad som kan anses förråande knappast är klara och entydiga. Det framgår av dels det förhållandet att kammarrätten ansåg att avsnitt i vilka klädesplagg klipptes upp med sax samtidigt som kvinnans könsorgan visades var förråande, vilket tyder på att vissa inslag även i en framställning som avser visa frivilliga "lekar" trots allt kan vara förråande om våldets eller tvångets karaktär är av visst allvarigare slag, dels den omständigheten att två av kammarrättens ledamöter gjorde bedömningen att biografbyråns beslut att totalförbjuda filmen var riktigt.

Det kanske mot den bakgrunden kan sägas att beträffande framställningar av nu nämnt slag förefaller trots allt behovet av en lagändring vara mindre framträdande.

Beträffande filmerna "Shocking truth" framgår det ju också av biografbyråns beslut att godkänna dem för visning att vad som där visas inte ansetts kunna bli föremål för censur. Inte heller beträffande sådana skildringar förefaller emellertid den nuvarande lagstiftningens gränser kunna anges på ett helt klart och entydigt sätt. Jag påminner om att det av redovisningen av praxis beträffande brottet olaga våldsskildring framgån att inte enbart våld av misshandelskaraktär eller hot om sådant våld - d.v.s. då någon mot sin vilja blir utsatt för sexuella handlingar - ansetts utgöra olaga våldsskildring. Även förmedling av intrycket att någon försätts i hypnos eller är drogad och därvid utnyttjas sexuellt förefaller ha ansetts kunna innebära att sexuellt våld eller tvång skildras - d.v.s. en framställning synes kunna vara att bedöma som brottslig även när någon utsätts för sexuella handlingar utan att dennes vilja kan komma till uttryck. Det torde därvidlag vara fråga om skildringar av hur någon för att utnyttjas sexuellt försätts i vanmakt eller liknande tillstånd (jfr brottet våldtäkt som kan begås på så sätt, 6 kap. 1 § första stycket sista meningen BrB) eller av sexuellt utnyttjande av någon som redan

befinner sig i ett sådant tillstånd (jfr brottet sexuellt utnyttjande, 6 kap. 3 § BrB).

Det kan tilläggas att Stockholms tingsrätt i ett avgörande (se avsnitt 4.2) funnit att vissa skildringar kan ha inslag av så tydlig förnedring eller annan kränkande behandling att man redan därav måste dra slutsatsen att vad som förekommer sker mot den utsatta personens vilja och att framställningen således kan bestraffas som olaga våldsskildring.

Den i avsnitt 4.1 skildrade scenen ur "Shocking truth" visar emellertid närmast hur en kvinna - bortsett från hennes eventuella drogpåverkan - utnyttjas sexuellt utan att hennes vilja alls beaktas av de agerande männen. Det är alltså inte fråga om att hon förmås till sexuellt umgänge mot sin vilja; inte heller förefaller hon vara så drogpåverkad att hon inte i och för sig skulle kunna ge uttryck för en egen vilja. Det förhåller sig i stället så, att framställningen vill ge uttryck för att hennes vilja över huvud taget saknar betydelse.

I vart fall om det anses att skildringar av nyss angivet slag bör rymmas inom det område som skall kunna bli föremål för censur, bör förmodligen en ändring av 4 § granskningslagen övervägas så att en utvidgning sker av den krets av framställningar som inte bör godkännas för offentlig visning. Jag avser, som redan nämnts, inte att ta ställning till det önskvärda i att vidga området för censur utan har förstätt mitt uppdrag så, att jag i det följande diskuterar hur en ändring i så fall möjligen skulle kunna ske.

Redan existerande lagstiftning bör användas för att stävja spridning av våldspornografi

Det kan förtjäna framhållas att en utvidgad censur endast bör tillgripas om inte andra, ur yttrandefrihetsrättslig synpunkt mindre betänkliga, åtgärder kan ge avsett resultat. Jag vill därför här endast nämna att det hittills ansetts att kunskap, information och opinionsbildning kan vara väl så effektiva medel som lagstiftning för att motverka skadliga effekter av vissa slag av skildringar, inte minst hos barn och ungdomar. Det var tankegångar

av det slaget som t.ex. föranledde att Rådet mot skadliga våldsskildringar inrättades år 1990.

Det är också angeläget att sådana brott som begås då skildringar av sexuellt våld eller tvång sprids beivras effektivt. Jag har inhämtat att Justitiekanslern under innevarande år endast mottagit en anmälan om olaga våldsskildring, medan sådana tidigare varit mer frekventa. Det kan givetvis vara en tillfällighet eller betyda att frivillig förhandsgranskning i kombination med redan väckta åtal för olaga våldsskildring medfört att marknaden kommit att saneras. Det skulle emellertid också kunna tyda på att biografbyråns tillsynsorganisation minskat i effektivitet. Gunnel Arrbäck har emellertid till mig uppgett att biografbyråns kontrollörer har kartlagt de butiker som säljer, hyr ut eller visar sådan pornografisk film som är av intresse i sammanhanget, att kontrollörerna i princip har sin hela uppmärksamhet inriktad på just pornografisk film och att deras tillsyn fortgår med oförminskad intensitet.

5.2 Bör censurgrunden "förråande" behållas?

Som jag redovisat redan inledningsvis har censurgrunden "förråande" funnits med i filmcensurlagstiftningen ända sedan en sådan först infördes år 1911. Den är dessutom den enda av tidigare existerande censurgrunder som alltjämt består. Att en framställning är förråande innebär att den antas kunna ha en skadlig påverkan på åskådarna. Det är således fråga om vad som brukar betecknas som ett effektkriterium.

En första fråga bör vara om censurgrunden alltjämt bör ha denna karaktär eller om en grund av ett helt annat slag bör väljas, och då närmast någon som mera objektivt beskriver, eller i uppräkningsform anger, vilka slag av skildringar som kan bli föremål för censur.

Det kan givetvis diskuteras - och det görs också - om skildringar i film kan antas över huvud taget ha någon påverkan på åskådaren utöver de tillfälliga känslor vid själva visningen som givetvis varje sådan framställning syftar till att frammana.

Jag har inte tagit del av aktuell forskning på området. I det lagstiftningsärende som ledde fram till bl.a. att videovåldslagens reglering fördes över till brottsbalken (prop. 1986/87:151) diskuterades emellertid frågan såvitt gäller våldsskildringar. Det konstaterades att det måste finnas ett starkt behov av att samhället motverkar framställningar av det slaget för att man över huvud taget skall begränsa yttrandefriheten i det syftet liksom att videovåldslagens reglering hade motiverats med den risk för allvarliga skadeverkningar som sådana framställningar kan medföra. Beträffande forskningen på detta område anfördes bl.a. följande.

"De teorier som oftast framförs av vissa forskare går ut på att filmer med aggressivt innehåll har i huvudsak tre slags effekter. De kan för det första verka mönsterbildande genom att åskådarna imiterar beteenden och handlingsmönster i filmerna. Beteenden kan gälla nya sätt att slåss eller nya vapen, handlingsmönstren kan gälla nya situationer då det är berättigat och naturligt att ta till våld. För det andra kan filmerna ha en utlösande effekt på så sätt att aggressioner som ligger latenta i åskådarna ger upphov till våldshandlingar då åskådarna t.ex. provoceras i anslutning till filmföreläsningen. Den tredje sortens effekt är en mera långsiktig avtrubning som innebär att åskådare som har sett många våldsinriktade filmer så småningom blir likgiltig för våld i omvärlden och för andra människors lidanden.

De vetenskapliga resultaten är säkrast när det gäller kortsiktiga påverkningar som har studerats i laboratorieexperiment. Vid sådana undersökningar kvarstår emellertid alltid en stor osäkerhet om i vilken grad resultaten kan generaliseras och tillämpas på situationer i det verkliga livet.

Undersökningar som syftar till att studera påverkningar i verkliga livet brottas å andra sidan med svåra metodproblem, något som blir särskilt märkbart vid studier som sträcker sig över längre tidsperioder. Det blir svårt att hålla olika påver-

kande faktorer under kontroll och därigenom att uttala sig med säkerhet om orsak och verkan

.....

Med dessa förutsättningar är det givet att uppfattningarna går starkt isär om vad forskningsresultaten egentligen bevisar om effekterna av våldsinnehåll i filmer, TV och videogram. De som hävdar att egentligen ingenting är bevisat om att aggressivitet i film skulle leda till aggressivitet eller våld i verkligheten - eller t.o.m. att verkningarna till en del skulle vara rakt motsatta - åberopar bl.a. metodiska svagheter eller bristande generaliserbarhet i de enskilda undersökningarna. De som hävdar motsatt ståndpunkt pekar på att flertalet undersökningar som publicerats har visat positiva samband mellan medieaggressivitet och verklig aggressivitet" (s. 91 f).

Det föredragande statsrådet drog för egen del slutsatsen att

"även om det kanske inte föreligger full vetenskaplig bevisning i fråga om (filmers och videograms) förmåga att påverka när det gäller aggression, våld och skrämsel, måste det ligga mycket nära till hands att anta att de åtminstone för vissa grupper eller individer har betydelsefulla verkningar även i dessa hänseenden. Denna påverkan måste i så fall förutsättas äga rum i ett samspel mellan mediet, den enskilde åskådaren och hans omgivning, som antagligen är alltför komplicerat för att helt kunna fångas med de metoder som är tillgängliga för forskarna" (a.a. s. 92).

Det finns ingen anledning att anta att förhållandena såvitt gäller möjlig påverkan på åskådarna skulle vara annorlunda beträffande sexualskildringar. Såvitt gäller dem tillkommer dessutom den omständigheten - som också påpekats i den skiljaktiga meningen i ett av de i avsnitt 4.1 refererade avgörandena av Kammarrätten i Stockholm - att den "vuxna" filmpubliken i dag till stor del består av ungdomar i femtonårsåldern, d.v.s. ungdomar som befinner sig i närheten av den ålder då de debuterar

sexuellt. Det kan knappast uteslutas att åtminstone ungdomar som är 15 år eller något äldre - och således befinner sig i den ålder då nyfikenheten på allt som är förbundet med människans sexualliv ofta är som störst samtidigt som erfarenheten av sexuellt umgänge ofta är som minst - av pornografiska filmer kan komma att påverkas i sin inställning till vad som är naturliga och njutningsfulla inslag i sexuella möten. Ett särskilt problem därvidlag är att det knappast heller kan uteslutas att särskilt pojkar och unga män kan komma att bibringas en uppfattning om kvinnors behov och roll i det sexuella samspelet som åtskilligt skiljer sig från vad som vanligtvis utgör verkliga förhållanden.

Det kan mot nu angiven bakgrund, enligt min mening, knappast hävdas att det skulle vara klarlagt att några skadliga effekter över huvud taget inte kan uppstå till följd av att skildringar av i vart fall sexuellt våld eller tvång visas.

Om man skulle överväga att välja en censurgrund som mera tar sikte på att beskriva vilka slag av framställningar som kan förbjudas för offentlig visning, uppstår betydande svårigheter att beskriva arten av de framställningar mot vilka ingripanden får ske. Några av de numera utmönstrade censurgrunderna kan kanske sägas väsentligen ha haft den karaktären, t.ex. då det angavs att censur kunde ske av en framställning som sårade tukt och sedlighet. Censurgrunder av det slaget skulle få tänkas föreskriva att ingripande kan ske mot framställningar vars innehåll - med något slag av mer eller mindre preciserade termer - sårar eller utmanar allmänt etablerade uppfattningar eller begrepp beträffande moral eller anständighet.

Det kan nämnas att i betänkandet Yttrandefrihetens gränser (SOU 1969:38) föreslogs, visserligen såsom en ändring av straffstadgandet om sårande av tukt och sedlighet i brottsbalken, ett förbud mot att publicera eller sprida framställningar som var så grovt sedlighetssårande eller uppenbart förråande att de kränkte den allmänna känslan för anständighet (se prop. 86/87:151 s 99 ff).

Mot att välja kriterier av det slaget kan anföras för det första, som tidigare framhållits, vikten av att censuren, i dess egenskap

av undantag från den fundamentala yttrandefriheten, måste följa regler som så långt möjligt är av begränsad och precis karaktär. En hänvisning till en allmänt omfattad moral eller känsla för anständighet kan inte anses uppfylla det kravet. För det andra är det, som också framhölls i förarbetena till den nuvarande granskningslagen, viktigt att grunden för censur inte är sådan att den, i andra tider, kan möjliggöra begränsningar av den fria debatten. Det förefaller klart att kriterier av nu angivet slag rymmer möjligheter till maktmissbruk. Härtill kommer att det på goda grunder kan hävdas att en av den konstnärliga verksamhetens uppgifter bör vara att just utmana eller ifrågasätta gängse uppfattningar om vad som är god smak liksom etablerade moraluppfattningar.

Mot nu angiven bakgrund är det min uppfattning att ett effektkriterium bör väljas som censurgrund. Dessutom bör det kunna sägas att förekomsten av censur - som ju innebär att en viss framställning över huvud taget inte kommer att få visas offentligt - noga taget endast låter sig försvaras om det kan antas att skadliga effekter följer av att en viss slags yttranden offentliggörs.

När det så gäller att välja vilket effektkriterium som skall anges, bör den tänkta skada som skall motverkas i förevarande sammanhang kunna sägas bestå i en bristande insikt om, eller känsla eller respekt för, andra människors känslor och behov med åtföljande risk för att andra behandlas på ett grovt kränkande och nedvärderande sätt vilket, enligt nu gällande lagstiftning, väsentligen tar sig uttryck i att människor utsätts för våld eller tvång i samband med sexuellt umgänge. Jag kan för min del inte finna annat än att uttrycket "förråande" relativt väl fångar det väsentliga i den skada som censuren sålunda antas kunna förebygga. Att behandla människor på ett grovt kränkande och nedvärderande sätt torde väl vara just ett uttryck för råhet eller hänsynslöshet.

5.3 Kan 4 § granskningslagen i övrigt ges ett annat innehåll?

Förråanderekvisitet är - och måste rimligtvis vara - något obestämt till sin närmare innebörd. Den fördel som vinnas därmed är att bedömningen av vad som kan anses vara skadligt kan ske med hänsyn tagen till hur de allmänna värderingarna i samhället förändras. Det torde vara denna rekvisitets karaktär som gjort att det kunnat tjäna som bedömningsgrund under i princip hela 1900-talet med de starka förskjutningar i värderingar som under den tiden skett, inte minst såvitt gäller synen på sexualiteten och på skildringar av den i bild.

Likväl kan det, för att undvika att rekvisitet får en alltför obestämd innebörd, finnas skäl att, liksom hittills, genom en exemplifiering i bestämmelsens andra stycke närmare ange vad som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om en framställning kan anses vara förråande. Min bedömning är, att om man önskar säkerställa att censuringripande kan ske mot framställningar som ger uttryck för ett förhållningssätt gentemot människor i sexuella sammanhang som är grovt kränkande och förnedrande utan att våld eller tvång kommer till användning får det övervägas att modifiera exemplifieringen i 4 § andra stycket granskningslagen.

En tänkbar omformulering av 4 § andra stycket granskningslagen skulle då kunna ske enligt följande (ändrat textparti har kursiverats).

"Vid bedömningen skall särskilt beaktas om framställningen innehåller närgångna eller utdragna skildringar av grovt våld mot människor eller djur, skildrar sexuellt våld, sexuellt tvång eller grova sexuella kränkningar eller skildrar barn i pornografiska sammanhang."

Denna skiss till ändrad lydelse innebär att bestämmelsens karaktär av exemplifiering, vilken framgår av att de nämnda omständigheterna skall "särskilt" beaktas, kvarstår. Det, om än begränsade, utrymme som nu finns för att bedöma skildringar

vara förråande utan att dessa otvetydigt ryms även inom det kriminaliserade området finns således kvar.

Vad som tillkommer är ett ytterligare element i exemplifieringen såvitt avser sexualskildringar, men också uteslutande beträffande sådana skildringar. Om kränkning förekommer i en film som rymmer såväl sexualskildringar som andra inslag är det således enbart kränkningar som sker i direkt samband med de förra som omfattas. Motsvarande gränsdragning sker redan nu när det t.ex. gäller att avgöra om sexuellt våld eller tvång förekommer i en framställning som är föremål för åtal för olaga våldsskildring. Om en film innehåller både sexualskildringar och scener, i och för sig förnedrande, i vilka våld eller tvång förekommer utan samband med någon form av sexuella övningar, har domstolen att fria de senare sekvenserna.

Det är givet att det kan diskuteras om uttrycket "grova sexuella kränkningar" har erforderlig grad av precision. Vad som närmare bestämt avses är skildringar i vilka någon av kontrahenterna - inte sällan kvinnan - utan att ett tydligt våld eller tvång utövas likväl av någon eller - oftast - några av de övriga medverkande behandlas utan all respekt för individens värdighet eller egna känslor. Det är alltså inte sällan närmast fråga om de skildringar i vilka en kvinna på ett hänsynslöst sätt utnyttjas av fler än en man som ett viljelöst redskap för männens sexuella tillfredsställelse. För att censur skall kunna tillgripas måste det likväl framgå av skildringen att det är fråga om en grov kränkning. Det förhållandet att det i en framställning visas t.ex. en kvinna som har sexuellt umgänge med mer än en man behöver ju på intet sätt i sig innebära att hon utsätts för en kränkning.

Det bör, när det gäller den närmare avgränsningen, hållas i minnet att vad som tas upp i den nu behandlade bestämmelsen saknar självständig betydelse. Den innebär endast en exemplifiering av vad som i det enskilda fallet kan anses vara förråande. Skildringar av sexuella kränkningar som inte kan anses vara förråande kan givetvis inte censureras hur grova de än må vara. På samma sätt som t.ex. brottet våldtäkt måste kunna skildras inom ramen för en vanlig spelfilm - även om våldtäkt i en annan fram-

ställning kan verka förråande genom att utan något relevant sammanhang skildras som en form av sexuellt umgänge - kan självfallet även andra grova sexuella kränkningar förekomma i åtskilliga framställningar utan att kunna anses vara förråande.

När det gäller att bedöma lämpligheten av en ändring av det här skisserade slaget bör det vägas in att ändringen ovedersägligen skulle medföra en utvidgning av området för censur. Liksom är fallet med alla generellt bestämda kriterier kan knappast heller det utvidgade områdets gränser entydigt bestämmas på förhand utan det skulle få komma att ske genom den praxis som utbildas vid tolkningen av vad som närmare bestämt anses utgöra "grova sexuella kränkningar". Ett beslut om att vidga censurmöjligheterna skulle dessutom kunna sägas gå på tvärs mot utvecklingen under senare år. Yttrandefrihetsgrundlagens tillkomst utgör i sig ett avgörande steg mot största möjliga yttrandefrihet i samtliga medier. Jag påminner om att förslaget i Yttrandefrihetsutredningens betänkande (SOU 1983:70) var att avskaffa all vuxencensur och samtidigt höja åldersgränsen för barnensur till 18 år. Det ansågs emellertid att den existerande filmcensuren, som då också omfattade videogram som skall visas offentligt, borde behållas.

Att föra in ett ytterligare element i granskningslagens exemplifiering skulle också medföra att den i tidigare lagstiftningsärenden eftersträfvade samordningen mellan grunderna för censur och ingripanden i efterhand inte längre upprätthålls. Den samordningen har ju annars på sätt och vis gett filmcensuren rollen att förhindra att brottsliga yttranden offentliggörs. Med den skisserade ändringen skulle censuren därutöver även få till uppgift att inskrida mot yttranden som inte är brottsliga men vilka det likväl anses angeläget att motverka spridning av.

Slutligen kan, som redan framhållits under avsnitt 5.1, sättas i fråga om ändringen i realiteten skulle komma att påverka utbudet av sådana pornografiska skildringar som bedöms kunna vara skadliga. Filmcensuren omfattar inte nya medier, som Internet. Mera osäkert är om nya databärare, som CD-rom eller DVD, kan anses utgöra videogram och därmed rymmas inom biograf-

byråns verksamhetsområde. Oavsett vad som gäller därvidlag har jag inhämtat att biografbyrån inte tagit emot framställningar i den formen för granskning. Inte heller når filmcensuren kabel-TV-företagens utbud, annat än indirekt, eller satellitsändningar från annat land. Marknaden för att hyra eller köpa (över disk eller på postorder) pornografisk film omfattas inte heller av censuren, annat än i den utsträckning som producenter eller distributörer väljer att låta sina produkter bli föremål för frivillig granskning.

En avvägning måste alltså ske mellan bl.a. nu nämnda invändningar, å ena sidan, och behovet av att åtminstone i någon mån söka motverka antagna skadliga effekter av skildringar av grova kränkningar i pornografisk film, å den andra. Jag har, som redan antytts, ansett att det inte bör ankomma på mig att ha synpunkter på hur den avvägningen slutligen bör utfalla.

6 Överväganden och förslag - biografbyråns yttranden i åtalsärenden

Enligt 16 kap. 19 § andra meningen BrB skall, i fråga om brott som avses i 10 b §, d.v.s. olaga våldsskildring, biografbyrån yttra sig innan allmänt åtal väcks såvitt avser filmer eller videogram. Justitiekanslern har i en skrivelse 1998-10-28 till Justitiedepartementet föreslagit att bestämmelsen ändras så att det föreskrivs att biografbyrån skall yttra sig innan åtal för olaga våldsskildring väcks såvitt avser även andra former av upptagningar av rörliga bilder än filmer och videogram.

Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse i samband med införandet av yttrandefrihetsgrundlagen. Dessförinnan hade gällt att åtal inte fick väckas utan medgivande av biografbyrån. Det ansågs att den ordningen inte borde behållas när Justitiekanslern blev ensam åklagare i fråga om yttrandefrihetsbrott på grund av innehållet i filmer och videogram. Eftersom det emellertid antogs kunna vara av värde för Justitiekanslern att få del av biografbyråns uppfattning inför hans ställningstagande i en åtalsfråga blev det, enligt den nya bestämmelsen, en förutsättning för allmänt åtal för olaga våldsskildring i filmer och videogram att yttrande hade inhämtats från biografbyrån (prop. 1990/91:179 s. 56).

Justitiekanslern har i den nämnda skrivelsen ansett att erfarenheterna från tillämpningen av bestämmelsen i 16 kap. 19 § BrB varit positiva. Biografbyråns synpunkter sägs ha lett till en enhetlig praxis i fråga om gränserna för det straffbara området, medfört att Justitiekanslern kunnat förvissa sig om att filmen eller videogrammet inte godkänts för visning samt i hög grad

underlättat det praktiska förundersökningsarbetet med granskning av videogram med misstänkt brottsligt innehåll.

Justitiekanslern anför att det med fog kan antas att andra databärare än filmer och videogram kommer att utnyttjas i stor utsträckning för upptagningar av rörliga bilder. Hans erfarenheter visar att de möjligheter tekniken ger också utnyttjas för framställning av cd-romskivor med brottsligt innehåll, vilka är enkla och billiga att distribuera och kan framställas med förhållandevis billiga och för var och en överkomliga tekniska hjälpmedel.

Med hänsyn till den beskrivna tekniska utvecklingen anser Justitiekanslern att det framstår som inkonsekvent att åtalsregeln i 16 kap. 19 § BrB endast skall gälla filmer och videogram. Inkonsekvensen sägs också förstärkas av att åtalsregeln i samma bestämmelse beträffande brott enligt 10 c § numera avser samtliga upptagningar av rörliga bilder.

Slutligen anser Justitiekanslern att om den möjlighet som numera (till följd av de ändringar i yttrandefrihetsgrundlagen genom lag 1998:1439 som gäller sedan den 1 januari 1999) i 7 kap. 5 § första stycket YGL ges för honom att åt allmän åklagare överlämna att vara åklagare i yttrandefrihetsmål rörande bl.a. olaga våldsskildring skall kunna utnyttjas krävs att det finns ett system som möjliggör en enhetlig praxis vid åklagarnas bedömning av gränserna för det brottsliga området.

När lämpligheten av att anförtro biografbyrån den föreslagna uppgiften skall bedömas, vill jag påminna om att byrån inrättades för att handha filmcensuren och att dess uppdrag utvidgades år 1986 till avse även förhandsgranskning av videogram som skall visas offentligt. Biografbyrån har emellertid kommit att även ges uppgiften att utöva tillsyn över inte bara granskningslagens efterlevnad utan även såvitt gäller hur straffbestämmelserna om bl.a. olaga våldsskildring iakttas beträffande rörliga bilder. Byrån skall därvid verka för att överträdelser beivras. Denna dess roll är inte begränsad till att endast avse filmer och videogram.

När det så gäller biografbyråns uppgift att yttra sig i åtalsärenden är det främsta skälet för dess roll därvidlag givetvis att det i

de aktuella straffstadgandena föreskrivs att det inte skall dömas till ansvar för framställningar som godkänts av byrån. Det är då nödvändigt att byrån yttrar sig i frågan om sådant godkännande har lämnats. Ett annat skäl - vars bärkraft minskade när åklagaruppgiften i detta slag av mål centraliserades till Justitiekanslern - var att biografbyråns bedömning ansågs borga för en enhetlig bedömning av var gränserna för det straffbara området går. Ett ytterligare skäl för den rådande ordningen är av mera handfast, praktisk natur, nämligen att byrån förfogar över utrustning, personal och rutiner för just granskning av filmer och videogram.

Frågan är om de nu angivna skälen har samma bärkraft beträffande andra tekniska upptagningar än filmer och videogram.

Åtal för olaga våldsskildring kan, såvitt gäller skildringar av sexuellt våld eller tvång, avse bild eller bilder oavsett i vilken form av medium som dessa förekommer. Det framgår av 16 kap. 10 b § tredje stycket andra meningen BrB att när det gäller andra tekniska upptagningar än filmer och videogram skall inte fällas till ansvar om dessa innehåller "rörliga bilder med samma innehåll som en film eller ett videogram som har godkänts av biografbyrån". För att säkerställa att åtal inte väcks för en framställning som har samma innehåll som ett av biografbyrån godkänt videogram förefaller det således vara nödvändigt att byråns yttrande inhämtas även beträffande andra tekniska upptagningar. Det tycks dessutom i den nu aktuella branschen förekomma att en viss framställning återkommer i samma eller annat medium under andra titlar. Det kan, mot bl.a. den bakgrunden, knappast vara praktiskt möjligt för någon annan än biografbyrån att bedöma om en viss framställning har samma innehåll som en tidigare godkänd sådan.

Strävan efter att genom biografbyråns yttranden bidra till enhetliga bedömningar minskade, som nyss sagts, i betydelse när åklagaruppgiften tillskrevs Justitiekanslern ensam. Den får emellertid anses nu ha fått förnyad aktualitet sedan Justitiekanslern nyligen getts möjlighet att överlämna uppgiften att väcka åtal för bl.a. olaga våldsskildring till allmän åklagare.

Det praktiska argument som anförts ovan gör sig rimligen gällande med samma styrka oavsett om det är fråga om filmer, videogram eller andra tekniska upptagningar.

Det enda, mera principiellt betonade, argumentet mot att föreskriva att biografbyråns yttrande skall inhämtas i åtalsärenden som avser andra tekniska upptagningar än film och videogram synes vara att dess uppgifter skulle komma att vidgas utöver dess egentliga ansvarsområde. Detta består ju noga taget i att handha förhandsgranskning av filmer och videogram. Förslaget innebär att byrån kommer att yttra sig över lagenligheten av innehållet i framställningar i andra slag av tekniska upptagningar. Det skulle kunna ses som att censurmyndighetens domäner utsträcks.

Den nu nämnda invändningen bör emellertid, enligt min mening, inte hindra att den föreslagna ändringen genomförs. Biografbyrån har, som nämnts, redan tilldelats uppgifter som går utöver den att förhandsgranska och godkänna filmer. Dess tillsynsuppgift avser ju även efterlevnaden av förbudet mot olaga våldsskildring, vilket inte är begränsat till endast filmer och videogram.

Det slutligen viktigt att framhålla att det är Justitiekanslern - eller, efter beslut av honom, allmän åklagare - som, även om biografbyråns yttrande dessförinnan har inhämtats, ensam fattar beslut om åtal för yttrandefrihetsbrottet olaga våldsskildring. Därmed har yttrandefrihetsgrundlagens regler för åtals väckande iakttagits. Mot den bakgrunden finns knappast något hinder mot att låta de tungt vägande skäl för en ändring som Justitiekanslern anfört leda till lagstiftning i enlighet med förslaget.

Jag ansluter mig således till förslaget att bestämmelsen i 16 kap. 19 § BrB ges följande lydelse (ändrat textparti har kursiverats).

"Allmänt åtal för brott som avses i 10 c § får väckas endast efter medgivande av statens biografbyrå. I fråga om brott som avses i 10 b § skall statens biografbyrå yttra sig innan allmänt åtal väcks såvitt avser tekniska upptagningar av rörliga bilder."